

Limbacher Gábor

A SZENTHÁROMSÁG KULTUSZA NÓGRÁDBAN KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZABADTÉRI ÁBRÁZOLÁSOKRA

Az Ünnepi kalendárium című könyv idevágó fejezetében Bálint Sándor megjegyzi, hogy különösen a Veszprémi Egyházmegyében, de máshol is, számos útszéli Szentháromság-szobormű található, melyek számbavétele még a jövő kutatására tartozik.¹ Úgy véljük, a feladatvállalás részünkről is indokolt, és az tovább Nógrádban sem halogatható, mert a szabadtéri ábrázolások vonatkozásában a téma néprajzi kutatásának esélyei idővel egyre inkább csökkennek. Kutatásunk több helyen már ma is inkább a jelenkori népi emlékezet jellegzetességére vonatkozóan hozott eredményeket, mintsem a választott téma megismerésében. Tehát fölöttébb időszerű a szabadtéri Szentháromság-ábrázolások vallásnéprajzi vizsgálata, a szélesebb kultikus keretek föltárása, és a földolgozott adatok, ismeretek közzététele.

A mindenható egy Isten szent Háromságának hittitka a Tridentinum nyomán bontakozó barokk vallásosságban vizuálisan is jól követhető hangsúlyokat kapott. Nógrád megye legfőbb búcsújáró helyén, *Mátraverebély-Szentkúton* évente sok ezren láthatják csaknem három évszázada az angyaloktól övezett, mennyei dicsfényt sugárzó kegyszobrot az Oltáriszentség-tartó fölött, s még feljebb, égi magaslaton a Szentháromságot (1. kép). A búcsújáró kultuszban is Mária áll előtérben, de nem önmagában, hanem a teljességet a második isteni személy és összességében a Szentháromság nyújtja. Például Varga Lajos jázsági búcsúvezető² szentkúti kiadványában a búcsúra való indulás előtti ima az „*Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében*” kezdődik, és a Jézushoz majd Máriához intézett könyörgéseket követő befejező soraival is Hozzá folyamodik: „*Végtelen irgalmú teljes Szentháromság! Égi hatalmad alatt útra indulunk! Légy vezérünk Jézus szent keresztje, vezess el bennünket a kegyelmeknek azon szent földére, hova az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében indulni akarunk. Amen.*” A kötet az éves búcsújáró alkalmak énekeinek fejezetében külön Szentháromság vasárnapjára való dicsőítő éneket tartalmaz.³ A kegyhelyen naponként végzendő ájtatosságok fejezete a hét minden napjára tartalmaz egy-egy szenthez szóló összeállítást. Az első helyen a vasárnapi ájtatosság szerepel, amely a Szentháromsághoz szóló rő-

¹ Bálint 1977. II: 397.

² Lásd Lugossy 1998.

³ Varga é.n. 26-28, 54-55.

zsfüzérének és az utána mondandó éneknek elvégzésével.⁴ Amint a búcsúra indulás előtti fent idézett ima, úgy a hazaérkezéskor mondandó ének és ima is érinti a Szentháromság-kultuszt. Az ének harmadik versszaka így hangzik:

*„Imádandó Szentháromság köszönjük neked,
Melyben minket részesített égi kegyelmed.
Te is égi rózsza-ág, Szűz Mária szent virág,
Öntsd ránk szent malasztodnak kincses tárházát.”*

Az imához tartozó hálaadás a Szentháromsággal kezdődik:

„Hálákat adunk neked teljes Szentháromság mindazon égi malasztokért, melyekkel ezen szent utunkban oly gazdagon megajándékoztál. (...)”⁵ A szentkúti búcsús énekekben is többször a Szentháromsággal való kapcsolatban jelenik meg Mária. Az egyik ilyen ének utolsó versszaka így szól:

*„Az Atyának és Fiunak, sz. Léleknek légyen hatalom,
Nekünk pedig légyen mennyben örök jutalom;
Szűz! Te is légy áldott, Amen.
Mennyben és földön, Amen.”*

Egy másik ének közbülső versszaka is Máriát a Szentháromsággal való kapcsolatában ábrázolja:

*„Oh Szent-Kút! Helyben plántáltatott ág!
Kit malaszttal öntöz a szent Háromság;
Bűnösöknek pártfogója
Lettél szent-kúti Mária!”⁶*

A Karancs-hegyi zarándokhely újabb kori főoltára a Szűzanyát megkoronázó három személyű egy Isten tiszteletére létesült. A kegyhely két világháború közti időben újra föllendült búcsúin, virrasztások alkalmával elmaradhatatlan volt a Szentháromság olvasójának elvégzése. A halottakért való imádkozásuk során a háborús hősekről is így emlékeztek meg a búcsúsok:

*„Szentháromság nevében nyugogygyatok békében,
Akiknek édes hazánkér folyt ki piros vére!
Kik messze távolban, idegen országban nyugosznak hűs sírban.”⁷*

⁴ Varga é.n. 98-103. Az ájtatosság szövegét lásd a Függelékben 1. sz. alatt.

⁵ Varga é.n. 201.

⁶ Az énekek Várközi Pálné Rigó Julianna szécsénykovácsi (Kováčovce, Szék) előénekes egyik töredékes ponyvafüzetének 4. és 5. oldalán található a Palóc Múzeum Néprajzi Adattárban (PMNA: 1210-97).

⁷ Hetény 2000. 111-112.

A búcsúvezető és kegyhelygondozó *szentember*, Boroznaki Pál krisztusi miniatúrákat valamint magyar szenteket utánzó és a bibliai szent idővel azonosuló archaikus mentalitással igyekezett az áldásos mennyei világ légkörébe kerülni: hajnalonként virrasztott, miként Jézus a Getszemáni kertben, és törekedett a közelben hagyott apostolok s egyúttal kortársai aluszékonyágát is helyrehozni: „(...) felébredek éjjel egykor és reggelig virrasztok. Követem a magyar szenteket, Szent Margitot meg Szent Lászlót. Ha néha később ébredek, akkor utána ojan roszsz. Ma is később ébredtem, de azér mindent elmontam. Az én nagy lelki örömöm az a virrasztási óra. Mikor az a szózat hallaccik, hogy egy sincs, aki virraszszon velem? Virraszszatok és imádkozzatok! A Geccemáni kert. Akkor nagyon szomorú volt az Úr Jézus...” Hajnalonkénti virrasztásos ájtatosságain először a Szentháromságot köszöntötte, olvasójának elvégzésével.⁸

A *karancsági szentkút* eredethagyományát régi ponyvanyomtatványok örökölték meg,⁹ melyben a főszereplő „három lény” a Szentháromság jelenlétét sejteti. A történetben a teremtő Atyaisten vizuálisan is megjelenik, kezében a *Szákramentomot*, azaz az Oltáriszentségben Krisztus testét tartva és szózatot intézve a legényhez. A szózatban leszálló csillagról s a helyén lévő hasznos fürdőkútról is szó esik, mely fényjelenségről a harmadik isteni személy, a Szentlélek áldást hozó megnyilvánulására gondolhatunk. Alighanem ezekkel összefüggésben egy alkalommal szalmatercsiek látták a Szentháromságot a kegyhely fölött az égen menni.¹⁰ A boldogságos Szűz Máriához szóló búcsús imádság az Isten anyját, mint a Szentháromsághoz tartozó legszentebb teremtményt köszönti:

„Alázatosan köszöntünk Téged, oh szeretetre méltó legszentebb szűz Anya Mária! Te legkedvesebb leánya az Örök Atyaistennek, Te a világ Üdvözítőjének tisztaságos anyja, Te elválasztott (sic!) jegyese a Szentléleknek és élő temploma a Szentháromságnak. Midőn e bájos karancsági hegyen üdvözlésedre megjelenünk, szeretetedtől lángolnak szíveink.(...)”¹¹

Egy *hasznosi* paraszttasszony, Sánta Lászlóné Csépe Klára 1947 július 2-án kezdődött látomásai, Mária-látásai nyomán a Mátrában *kegyhely* létesült. Klára asszony kérte a Szűz Anyát, mutassa meg, hogy kezdjék meg, hogy végezzék az imádságot, melyik imádság és ének a legkedvesebb neki. Látomásai alapján azon ájtatossági rend alakult ki, hogy néhány hét múlva, amikor már az egész vidékről jártak oda hívek, a Szentháromság olvasóját végezték, háromszor elmondták az Úrangyalát, énekeltek az Örökimádás imakönyvből és imádkoztak.¹² A mennyei igényre és útmutatás szerint létesült kegykápolna, illetve kegy-szobor¹³ elkészülte után, 1949 elején a Szűz Anya egy jelenésében Sántáné „tudtára adta”, hogy Szentháromság-szobrot is kell készíttetnie. „A Szűzanya mondta Klári néninek, hogy (...) Hatvanba menjen el, majd őt várja ott egy asszony a templom

⁸ Hetény 2000. 67.

⁹ Klimó é.n. Hetény 2000: 241.

¹⁰ Zsidai Gáspárné Szilágyi Etel (1908, Litke-?) Karancseszki.

¹¹ Klimó é.n. 15.

¹² Manga 1962. 372-373

¹³ Kerekes 2001. 32-43.

mellett. Klári néni el is ment, ahogy a Szűzanya mondta neki, az asszonnyal öszve is találkozott. Mondja neki, őnéki Szentháromság-szobrot kellene csináltatni, a Szűzanya küldte. Az asszony mondta: tudok róla, megálmodtam. Azér gyűttem ide. Akkor elmentek a szobrászho. El is vállalta a szobrot. Nagyon szépen sikerült is. Akkor Klári néni kérte a papot, hogy szentelje fel. De a hatvani pap nem vállalta el. Így hát elhozták a szobrot ide a régi kis kápolnába. Csak akadt pap annak ellenére, hogy nem is lett vóna szabad, de azért fel is szentelték, mer azt fel kell szentelni, a Szentháromság-szobrot. [2. kép] És aki nem szentelte fel, az a pap nemsoká szerencsétlenül járt az autóval, meg is halt.

A Szentháromság ott tündöklik, ahol a Szűzanya van a templomba mindenhol, hogy ötet vegyék a népek figyelembe, imádják, mert a Szentháromságot az angyalok mindég énekszóval áldják (...) Áldás, fényesség, bölcsesség, hálaadás, tisztelet, hatalom, erő, erősség adassék a teljes Szentháromságnak, most és mindörökké. Az angyalok szüntelenül éneklék a Szentháromságnak ezt a gyönyörű himnuszát. Mi is szokjuk végezni a Szentháromságnak az olvasóját. Pláne vasárnap.”¹⁴ Csépe Klára naplója szerint is Szűz Mária kérte a Szentháromság-szobor csináltatását, majd a kápolnabeli elhelyezés után látomásban kijelentette: „Őt a Szentháromság egy Isten küldte a földre, hogy megtörje az emberiséget Istennek.”¹⁵

Klára asszony – naplójába foglalt – több mint 300 látomásából minden nyolcadik a Szentháromság-kultusszal áll kapcsolatban. Nem számoltuk ezek közé azt a nagyszámú élményanyagot, amelyben a második isteni személy, Jézus, gyermekként Máriával vagy önállóan jelent meg. A látomások jellemzően annak a folytonos küzdelemnek a transzcendens megnyilvánulásai, amit Csépe Klára folytatott az égietől kiválasztott szent hely elismertetéséért és templommal való bővítéséért. A látomások domináns módon azzal kapcsolatosak, hogy az emberiség rossz útra tévedt, s ennek következtében azok a Föld megújításának isteni szándékáról egyúttal a sátán hatalmának megszüntetéséről, ebben a hasznos hely és Klára szerepéről, a kegyhelyen történő templomépítésről valamint a látnok biztatásáról és méltatásáról szólnak. Az élmények többnyire eleven, szcenikus látványt nyújtanak és akusztikus jellegűek, cselekvésre buzdító üzenetet vagy értékelést közvetítenek. Fő funkciójuk az átélő számára az eligazítás, ideológiai alap és a misztikus élményből fakadó erősítés, vitalitás keltése. A látomásélményt gyakran a hajnali imádkozás váltotta ki a maga kettős jelentőségével: a hajnal, mint az alvás és ébrenlét közötti köztes tudatállapot, másrészt az imádkozás, sőt „szívből imádkozás”, ami a személyiséget a transzcendens felé tájolja. Szempontunkból fontos, hogy Csépe Klára hajnali imakészletének fő tartozékát képezi a Szentháromság-rózsafüzér. Legtöbbször ennek végzése közben érzékelt hangüzenetet és keletkeztek látomásai. Előfordult, hogy a Szentháromság-olvasó mondásakor maga a Szentháromság jelent meg. Többször az Atyaisten elevenedett meg: intézett szózatot Klára asszonynak vagy valamely mozdulattal – karjai széttáráásával – vált kifejezővé. Meghatározó jelentőségű volt, amikor az Atyaisten az *Örökimádás imakönyvből* való imádkozásra adott uta-

¹⁴ Kovács Jánosné Galcsó Erzsébet (1929, Szurdokpüspöki) Szurdokpüspöki Kossuth u. 4. Lásd Kerekes 2001: 44-46, Jádi-Tüskés 1986. 540, Lengyel-Limbacher 1997.113-114.

¹⁵ A *Hasznos* 1998. 15.

sítást.¹⁶ Négy alkalommal a Szentháromság első és második személye együttesen jelent meg, és találtunk példát a második és harmadik személy közös megjelenésére is.¹⁷ A Szentlélek Úristen látomásos feltűnése, tipikus jelenséggként élményszerű fényugárral, részint az emberiség megtérésére való végső figyelemztetéshez kapcsolódott, másrészt a templomépítésre vonatkozó megnyugtatót és biztatást adott. Más esetekben Jézus jelent meg és adta Klára asszonyra a Szentháromság áldását, mondván: *„Áldjon meg az Atya Isten, áldjon meg a Fiú Isten, áldjon meg a Szentlélek Isten, a Szentháromság egy Isten, az Ő szent áldása legyen veled és mindörökké. Amen.”*¹⁸ Több esetben közvetlenül a Szentháromság jelent meg. Egy alkalommal vele együtt VI. Pál, az akkori pápa is láthatóvá vált, aki latinul szólt. Máskor egyaránt látta az Atya Istent, a Fiú Istent és a Szentlélek Úristent, egy alkalommal a szentolvasót is, amint leért Tőlük egészen a földre. Hangot is hallott: *„Jól csodáld meg e szent keresztet!”* Ő lehajolt és megcsókolta a rózsafüzér keresztjét. Más esetben a szent személyek nagy fényességben tűntek elő, a Szentlélek fényt bocsátott ki. További látomáskor a Szentháromság megkoronázta az angyaloktól körülvelt Szűz Máriát.¹⁹ Érték Klára asszonyt Szentháromsághoz kapcsolódó Szűz Mária-látomások, sőt Szent Antal jelenés is. Mária Szentháromság-szobor készítésére adott utasítást, tudatta, hogy a templom tervezője az legyen, aki hisz a Szentháromságban, kijelentette, hogy Őt a Szentháromság küldte a földre az istentelenek megtéréséért, és volt, hogy a Szent Szűz a Szentháromság áldását adta Klárára. Szent Antal a segítségét ajánlotta föl, és azt tanácsolta a látnoknak, hogy a templomépítést akadályozó gonosz legyőzéséért három szent rózsafüzért végezzen: a Szentháromságért, az Oltáriszentségért és Jézus szent szívéért.²⁰ A személyes Szentháromság-kultusz további részleteként egy alkalommal Csépe Klára számára maga a Szűz Anya *„adott utasítást”* egyik jelenésében: *„A Szűzanyát láttam és azt mondta, hogy 21-e után nagy látomásom lesz, de még addig tartsak kilencedet a Szentháromsághoz.”*²¹ A látnok asszony tanítványai, követői szerint látszott is *„Klári néni homlokán a háromszög. A Szentháromságnak a jele.”* Ezt a róla készült fényképen meg is mutatták.²² A kultusz sajátos hagyományozódását és archetipikus irányultságát szemlélteti, hogy Csépe Klára talán legkedvesebb *„tanítványa”*, a szurdokpüspöki búcsúvezető, előénekes asszony homlokcsontjában szintén háromszög alakú jelet *„talált”* a mítő orvos. E homlokjel kialakulását követően péntekenként, különösen első péntekeken az asszony fejfájásokat észlelt: *„De az olyan, mintha kalapálnák befelé, sokszor a szögeket belém. Mintha tényleg, az a három sarkába a három szög ott vóna, oszt*

¹⁶ A *Hasznos* 1998. 5-6, 11-12; Az Örökimádás imakönyvben a Szentháromság tiszteletére címzett rész: Walsér-Varga 1910. 164-179.

¹⁷ A *Hasznos* 1998. 24, 26, 49, 62, 30.

¹⁸ A *Hasznos* 1998. 77.

¹⁹ A *Hasznos* 1998. 37, 38, 46, 56, 67, 76.

²⁰ A *Hasznos* 1998. 14-15, 34, 42-43, 41.

²¹ Jádi-Tüskés 1986. 534-535.

²² Tamás Jánosné Fulkó Ilona (1940, Szandaváralja) Magyarnándor Ady u. 6., Kovács Jánosné Galcsó Borbála (1932, Szurdokpüspöki) Szurdokpüspöki Szabadság u. 6., Limbacher 2001: 202.

*mintha úgy, úgy nyomna befelé a csontom. (...) Klári néni is ezzel a jellel halt meg.*²³ E krisztusi szenvedésekre emlékeztető fájdalmak és „öröklődés” mellett a jel az asszony szintén látomásos érzékelése szerint, mintegy *imitatio Christi*-ként alakult ki: *„Azt már az Úrjézusnak is láttam mán, az is mutatta [a háromszöget], hogy azon is vót.”*²⁴ Az előénekes asszony sajátos látomásos világát egy közel lakó falubelije hasonló tapasztalással hitelesítette, mint a szalmatercsiek Karancsság-Szentkutat: ikonikus jellegű látomásában látta, hogy az előénekes háza tetejéről „ment” a Szentháromság, közismert ábrázolása képében.²⁵ Az előénekes asszony csodás módon megvalósult elhivatását Szentháromság-vasárnap kapta – a fentiek alapján a Mária-kultusz mellett a Szentháromság tiszteletét sugárzó – hasznosi kegyhelyen: *„...én is Szentháromság vasárnapján kaptam a kegyelmeket, a meghívást itt ezen a szent helyen. Azóta a Szentháromság lebeg előttem. Mindég szerettem a Jóistent, Atya, Fiú, Szentlelket. Köszönöm a Tőle kapott kegyelmeket, hogy engem, kis porszemet kiválasztott szolgálatra, hogy tudjak imádkozni, meg a többi népeket is buzdítani, köztük lenni, imádkozni, imádkozni, imádkozni, engesztelni a bűnösökér, az egész világer, meg dicsérni a Jóistent, Atya, Fiú, Szentlelket.”*²⁶

Jelentős részt a hasznosi kegyhelyélmények hatására „jelent meg” a három isteni személy egy somoskőújfalui asszonynak és „ruházott rá” gyógyító küldetést 1975-ben. A gyermekkorától betegeskedő asszonyt ekkor a második isteni személy „gyógyította meg”, hogy alkalmas legyen a szerepvállalásra. Gyógyító tevékenysége messziről is sokakat vonz. Ennek egyik fő helyszínéül házi oltára szolgál, melynek középpontjában a küldetésadó Szentháromság olajnyomatú faliképe látható. A gyógyítóasszony e kép felé fordulva „kap irányítást” orvoslásához, és betegeit is az ábrázolásban „jelenlévő”, gyógyító Szentháromság elé viszi, előlről-hátulról megmutatja és a paciens tekintetét is a kép felé fordítja. Közben az égiek hangját „közvetítve”, az ilyenkor szokásos szövegeinek valamelyikét a betegre ráimádkozza. Egyik gyakori, háromszor elhangzó mondása: *„Az Atya, Fiú, Szentlélek egy Isten szent nevibe megáldalak tégedet.”* Ezután a Szentháromság személyeitől „diktált” diagnózis következik, majd gyakorta – betegségtől függően – a következő szöveg: *„Hisszük az Urat amit tanít. [3-szor] Oszlassa az Atya, oszlassa a Fiú, oszlassa a Szentlélek Egyisten. [3-szor]”* A szem gyógyítására általában a Szentháromság-rózsafüzér keretfohászat, az Úr imájának (Miatyánk) egy részletét és a *Jézus öt szent sebe* rózsafüzér imalapjának mottóját – *„Éljen Jézus!”* – alkalmazza összevontan. A gyógyítás másik központi helye a karancsi kegykápolna Szentháromság oltára. A gyógyítást itt is a Szentháromság személyei végzik, ő csak „közvetít.”²⁷

Egy nógrádsipeki asszony hitéletében is megtalálható a látomásos Szentháromság-kultusz, melynek háttérében jelentősrészt a hagyományos vallási szocializáció áll. Édesanyja – akivel kislányként egy ágyban aludt – sokat imádkozott haj-

²³ Limbacher 1998. 168.

²⁴ Limbacher 1998. 168.

²⁵ Limbacher 2001. 198.

²⁶ Lengyel-Limbacher 1997. 114, Limbacher 1998. 162-163.

²⁷ Limbacher 1994a.,b., 1995.

nalonként, és ő gyakorta erre ébredt. Ekkor mondta 5-6 éves gyermekének, hogy üljön föl, tanulja meg és mondja ő is a Szentháromsághoz szóló imádságot:

*„Arcra borulván imádunk Szentháromság egy Isten.
Dicsérlek, áldlak szívemvel, nyelvemvel,
Mert Te Uram, Istenem vagy.
Szent, szent, szent a seregek Ura, Istene.
Teljes az ég és a föld az Ő dicsőségével.
Áldás, fényesség, bölcsesség, hálaadás,
Tisztelet, hatalom, erő, erősség
Legyen a mi Urunknak, Istenünknek
Most és mindörökkön örökké. Amen”*

Megtanulta, és végzi ő is reggelenként. A Szentháromság rózsafüzérééről – bár az idézett imádság szövegszerű kapcsolódást mutat vele – viszont 43 éves koráig, amíg Sipeken élt, nem is hallott. 1985-ben költözött Balassagyarmatra; majd 1996-ban két látomásszerű élmény érte: *„Eddig titoknak tartottam. Kilencvenhatban, bűnös asszony voltam akkor még, szentségtörésben éltem. Éjjel álmodtam, meg fel is voltam, meg amikor ébren is voltam, nem tűnt el. Hatvanszor hatvanas, ilyen sötétbarna háromszög volt a plafontól fél méterrel lejjebb a sarokban. Középen nagyon fényes cső [5-6 cm átmérőjű és mintegy 30 cm hosszú], ami egy elfele sugárzó fényességbe végződött. Mintha a végtelenségbe vitt volna a fény. Mondtam az élettársamnak, de ő nem látott semmit (...) Istenem a fényt mutattad, a szeretetedet?”* Engesztelő füzete már volt akkortájtban, és álmában a kis füzetecske, a fedőlappján lévő Mária-képpel, 2-3 méteres távolságból felé hajolt. Erre ébredt rá, és gondolta: *„Szűzanyám nem hattá el, én se hagylak el.”*²⁸ Az asszony bekapcsolódott a balassagyarmati Szalézi Plébániához kötődő engesztelő imacsoport tevékenységébe, és csütörtöki engeszteléseik alkalmával a Szentháromság rózsafüzéréit is elvégzik.²⁹

Nógrád vallásos falusi, kisvárosi lakossága körében a napi és nagyobb periódusok szerinti egyéni-közösségi kultuszt tekintve, az ájtatossági rendben igen jelentős helyet foglal el a Szentháromság tisztelete. E megállapítást az alapján tesszük, hogy a Hiszekegy és a Dicsőség kezdetű imádságok valamint szintén az Apostoli hitvallást és a Szentháromság dicsőítését tartalmazó Rózsafüzérek magukban foglalják a Szentháromság-kultuszt. Az imádságokat kezdő és befejező, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében való keresztvetés egyházi tanítás szerinti, teljesen általános szokása pedig minden imádságot és e keretbe foglalt ájtatos tevékenységet választott témánkhoz tartozóvá tesz, főleg, ha figyelembe vesszük a paraszti imádkozás „természetibb” kontextusát, elementárisabb jellegét.³⁰ Egy vegyes felekezeti és nemzetiségű település, Terény idősebb vallásos lakosai között végzett vizsgálat szerint a katolikus magyarok és a szlovák eredetű evangélikusok napi imakészletének egyaránt tartozékai a fent nevezett imádságok és gesztusok. Az evangélikusok körében a Hiszekegy összességében a

²⁸ K. J-né Cs. E. (1942., Nógrádsipek) Balassagyarmat. Pontos cím a szerzőnél elérhető.

²⁹ Lásd a Függelék 2. sz. szövegét.

³⁰ Saját gyűjtési tapasztalataink mellett lásd Csanád 1986. 3.

második leggyakoribb imádság, és a Dicsőség is az átlag közelében található. Körükben a Szentháromsághoz szóló bajelhárító szöveg is lejegyzésre került, amit az esti lefekvéskor a párnára történő keresztvetéskor (!) mondanak: „*Atya, Fiú, Szentlélek Istennek nevében teszem le magam az éjszakai pihenésre.*” Sajátos, régies jelenség a terényi evangélikusoknál templomba lépéskor a főleg nők körében gyakorolt letérdelés és keresztvetés, mely során van aki fohászt is mond: „*Az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében. Amen. Uram adj erőt az igehallgatásodra.*” A katolikusok sajátos Mária-tisztelete többrétűvé és eltérő összetételűvé teszi a napi imarendet, bár több Máriához szóló imádság – például az egyik legnépszerűbbnek tekinthető Úrangyala – egyúttal Jézushoz, sőt az Atyaistenhez is szól. Amennyiben a Miatyánkot – amelyet a második isteni személy tanított és az első isteni személyhez szól – a Szentháromság-kultusz részének tekintjük, úgy a kultusz e vonása alapvető jelentőségű és gyakoriságú a napi imarendben. E mellett az apostoli hitvallás és a Szentháromság „*Dicsőség...*” kezdetű dicsőítése önmagában is jelentős, az evangélikusok imakészletében átlag fölötti, a katolikusok körében – a rózsafüzért is figyelembe véve – átlaghoz közeli. A rózsafüzér-ájtatosságok sokféle ismert fajtája között elterjedt a Szentháromság olvasója.³¹ A mai vallásos folklór fejleménye, hogy Balassagyarmaton a rózsafüzér-társulatok imádságosabb tagjainál egy-két éve szokásba jött a Szentháromsághoz szóló reggeli imádság és a teljes Szentháromságot is dicsőítő Szentlélek litánia. Akik legalább háromszor elimádkozzák hetente, azok számára az Atyaisten ígéretei válnak elérhetővé, a litániához kapcsolt kommentár szerint. A záró ígéret tartalmazza, hogy aki fél évig minden nap elimádkozza e litániát, az segíthet családtagján, felebarátján rossz szokásainak elhagyásában. E papírra gépelt ájtatossági gyakorlatot egy balassagyarmati asszony Érdről hozta el, és került másolásra.³² Egy Salgótarjánban lakó, homokterenyei származású asszony viszont a Leányfalun lévő lelkigyakorlatos házban kapott ilyen lapot egy idős lelki vezetőtől négy esztendeje, valószínűleg a „*Szentlélek évében.*” „*Énnekem ez megtetszett és azóta mondogatom mindég,*” hetente háromszor. A Szentháromság olvasóját körülbelül öt esztendeje ismerte meg egy ismerős asszonytól, és azóta vasárnaponként szokta otthonában végezni.³³

Általános elterjedtséggel is a Szentháromság-kultusz heti ritmusát adja rózsafüzérének vasárnapokon szokásos elmondása,³⁴ továbbá évköri jellegzetességeit körvonalazza, hogy a Pünkösöd után következő Szentháromság vasárnap Mátraverebély-Szentkút egyik főbb búcsúnapja,³⁵ továbbá hogy például a terényi katolikus asszonyok ezen ünnepnapon a második harangszókor – misekezdes előtt negyed órával – végezni kezdik a templomban a Szentháromság olva-

³¹ Lengyel 1989. 345-352, 354-356, 360.

³² Egy Érdre járó asszony hozta el a szövegeket fénymásolaton, mely további sokszorosítás után jutott el többekhez. Találkoztunk olyan rózsafüzér társulati taggal, aki csak egyszer végezte el, mert már telítve érezte imakészletét (K. J-né Cs. E. Balassagyarmat), Czudor Istvánné viszont rendszeresen gyakorolja. A szövegeket lásd a függelékben a 2. sz. alatt.

³³ Tatár Aurélné Gecse Margit Salgótarján Petőfi út 41/a

³⁴ Trizna Lajos Balassagyarmat, Mártírok u. 2.

³⁵ Roznik 1939. 123-124.

sóját, és *„beharangszóig”* befejezik az ájtatosságot. A község evangélikus asszonynepe tartotta fenn azt a szokást, hogy Szentháromság vasárnap kék színű viseletben jártak.³⁶ Szátokon ezen ünnepi alkalommal a Szentháromság óráját végezték az *Örökimádás* című imakönyvből.³⁷ A Balassagyarmat melletti Kóváron (v. Hont m., Kolary, Szk) a templomban háromnegyed órával a Szentháromság vasárnapi mise előtt az előimádkozó vezetésével elvégzik a litániát, a Szentháromság olvasóját és ami az imakönyvi Szentháromság órájából az időbe belefér.³⁸ Az évkezdő jellegű Vízkereszt ünnepéhez is kötődik témánkba vágó szokás. Egy nógrádsipeki asszony a vízkereszti vízszentelés után az előző évi szenteltvízzel lakása minden helyiségének sarkaiba *„poccsantott”* kereszt alakban, és közben mondta: *„Az Atya, Fiú, Szentlélek nevébe távozzatok gonosz lelkek az örök tűzre.”* Az éléskamrát sem hagyta ki, sőt az ágyak alá is hintett szenteltvizet az idézett szöveg kíséretében. Azt tartotta, hogy a gonosz lélek behúzódik a sarkakba, ahol mindenki elől elrejtőzhet, így az ágy alá is, szűk helyekre. Ha maradt a szenteltvízből, az asszony az ajtóból az udvarra is hintett, a jelzett módon. Lánya szenteltvizet már csak a lakószoba sarkaiba hint szintén kereszt alakban, miközben mondja *„Az Atya, a Fiú, a Szentlélek nevébe. Fussatok gonosz lelkek!”* Elismeri, hogy már nem annyira szívből tudja mondani, mint édesanyja, és nem is minden évben gyakorolja a szokást. Gondolja, hogy talán nem megy el az ereje. Szenteléskor ő már a maradék vizet szobanövényre öntözi, mert azért arra vigyáz, hogy a szentelmény *„ne menjen pocskba”*.³⁹

Az emberi élet fordulói sorában a születés körüli vallásos szokásokhoz tartozik a rózsafüzér elmondása, benne a Hiszekeggyel és a Dicsőséggel. Néhány évtizede még a házasságkötés szokásköréhez kapcsolódott a jó házastársért való imádkozás, benne a Hiszekegy elmondása. A halálhoz kapcsolódó katolikus rítusként máig szokás a fájdalmas rózsafüzér és elsősorban a Szentháromság irgalmáért folyamodó Mindenszentek litániájának közösségi végzése.⁴⁰

A különféle tevékenységekhez kapcsolódó kultuszra is vannak adataink. Nógrádsipeken a felnőttek minden jelentősebb munkavégzés előtt keresztet vetettek, *„hogy áldja meg az Atya, a Fiú és a Szentlélek.”*⁴¹ A szomszédos Varsányban *„mikor édesapám befogta a lovakat vagy az ökröt, aztán még addig el se indult, míg ostorával keresztet nem húzott: Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek, Amen. Jézus segíts!”*⁴² A sipeki gazda is *„mikor hozzáfogott a vetéshez [búza, árpa, rozs vagy zab esetében egyaránt], akkor mindig mondta, mihánt az udvarból elindult, akár hová is elindult, megemelte a kalapját és mondta: Uram Jézusom, vagy Jézuskám, segíts! Soha nem fogott anélkül semmibe, hogy ezt ne mondta volna. Amikor befejezte a vetést, mondta: Áldja*

³⁶ Lengyel 1991. 288-289, 299.

³⁷ Pelle Andrásné Szúnyogh Ilona előimádkozó Érszevadkert

³⁸ Cseri Jánosné Kopcsányi Ilona (sz.:1920) Kóvár (v. Hont m., Kolary, Szk)

³⁹ K. J-né Cs. E. Balassagyarmat.

⁴⁰ Lengyel 1994. 177, 187-188, 194.

⁴¹ K J-né Cs. E. (1942, Nógrádsipek) Balassagyarmat.

⁴² Hoppál 1982. 246.

meg az Atya, a Fiú, a Szentlélek.”⁴³ Ugyan e településen kenyérsütéskor a gazdasszony a kenyértésztára lisztezés után tenyere élével kereszt alakot nyomott, és mondta: „Áldja meg az Atya, a Fiú és Szentlélek!” Miután a kenyereket berakta, a kemencére is keresztet vetett, és ugyanezt mondta. „Még én is, amikor kalácsot sütök, keresztet vetek a [gáz] sütőre és mondom.” Étkezéskor, mielőtt a kenyeret megszegették, késsel szintén keresztet rajzoltak az aljára, és mondták: „Áldja meg az Atya, a Fiú, a Szentlélek, annak a nevében fogyasszuk el.” Adatközlőnk kislány korában megkérdezte, hogy miért kell ezt csinálni, mire édesanyja a következőt válaszolta, vallásos lelkülete archetipikus vonását is szemléltetve: „Azér kell rá, mert az Úrjézus is a kezébe vette a kenyeret, mikor az Utolsó Vacsora volt, és megáldotta. Az lelki eledel vót, ez meg testi eledel. És a kenyért úgy találjátok megbecsülni, hogy az Krisztus teste. Ha leesik véletlenül egy kicsi darab, is azt megfújtuk, hogy a por lemenjen róla, és megcsókoltuk. Még azt is szoktam mondani hozzá, hogy Istenem bocsáss meg, véletlenül leejtettem.” Mikor a gazdasszony a kendert elvetette, a kártevők ellen hamuval beszórta és vékonyan bekapálta, „azt akkor mondta mindig, hogy: most mán áldjon meg az Atya, a Fiú, a Szentlélek, hogy nagyra nőljön.”⁴⁴

Válságos élethelyzetekben, kritikus időszakokban a leghathatósabbnak tartott imádságokat mondták el, melyekhez katolikusok körében a Szentháromság-kultuszt magába foglaló rózsafüzér is tartozott. A Szlovákiához csatolt nógrádi Miksiben (Mikušovce, Szk) vihar idején szenteltgyertyát gyújtottak, és mondták: „Szent, Szent, Szent a seregek Ura Istene, Teljesek az ég, és föld fölségének Dicsőségével. Áldás, fényesség, bölcsesség, hálaadás, tisztület, hatalom, erő, és erősség legyen a teljes Szentháromság egy Istennek, most és mindörökkön örökké.” Kilencszer megismételték, majd mondták, hogy „Oszlasson el az Atya [ekkor a vihar felé keresztet rajzoltak], oszlasson el a Fiú [ekkor a vihar felé megint keresztet rajzoltak], oszlasson el a teljes Szentháromság egy Isten [ekkor is keresztet rajzoltak a vihar felé]. Most és mindörökkön örökké.” Megint elmondták tízszer a fenti szöveget, majd a már jelzett három kereszttrajzolás mellett ezt „olvasták” a viharra: „Környékezzen meg az Atya, környékezzen meg a Fiú, környékezzen meg a teljes Szentháromság egy Isten. Most és mindörökkön örökké.” Végül ismét a Szentháromság olvasójából való szöveg-tizes következőt a három kereszttrajzolással kísért újabb szövegváltozattal: „Rontson meg téged az Atya, rontson meg téged a Fiú, rontson meg téged a teljes Szentháromság egy Isten most és mindörökkön örökké.”⁴⁵ Tehát, miközben a szenteltgyertya égett, összesen harmincszor mondták el a Szentháromság rózsafüzérének szövegrészletét a háromszori ráolvasással és a vihar kilencszerei keresztelésével. Emellett az adatközlő nagyanyja úgy nyugtatta meg unokáját, és magyarázta a vihar értelmét, hogy az az Isten mindenki fölötti hatalmát mutatja meg.

Paraszti használatból a Palóc Múzeum gyűjteményébe került ponyvanyomtatványok között négy tartalmában és címében is Szentháromság témájú. Kettő

⁴³ K J-né Cs. E. (1942, Nógrádsipek) Balassagyarmat.

⁴⁴ K J-né Cs. E. (1942, Nógrádsipek) Balassagyarmat. Hoppál 1982: 246., Lengyel 1989: 358.

⁴⁵ Trizna Lajos Balassagyarmat Mártírok u. 2. Kisgyermek korában nagyanyját látta és hallotta így védekezni a vihar ellen. Az adatközlő fölhívta rá a figyelmet, hogy a ráolvasásos szöveghármasban a Szentlélek nem, hanem mindjárt a teljes Szentháromság egy Isten megnevezése szerepelt.

a szécsénykovácsi-i (Kováčovce, Szk) előimádkozó asszonyé volt, akinek szülője és nagyszülője is ugyanezt a vezető szerepet töltötte be, és a vallásos iratokat egymásra örökítették. A másik két füzet bujáki előénekestől származik. Egyiket a családból örökölte, a másikat Pásztor Nándor, a környék híres búcsúvezetője hagyta rá.⁴⁶ Egy cseléd sorú asszony, Csizmadia Jánosné (1881. Csitár-1978. Herencsény) öt egybekötött ponyvafüzete közé való volt az Szentháromság rózsafüzér eredetét, menetét leíró, a Szentháromság társulatát ismertető, és szolozsmáját valamint litániáját tartalmazó, az előszótól a 48. oldalig fennmaradt nyomtatvány is. Ez a köteggben tartott szöveganyag „a feje alá vót téve. És akkor csütörtöki nap, amikor má meg akart halni, kivette a feje alól az összecsomagolt füzeteket, odaadta az unokájának [Babcsány Erzsébetnek]. Azt mondta neki: eddig én végeztem ezeket az imákat, ezután végezd te. Most meg mán szedd össze a ruhámat, amibe felöltöztettek, amibe meghalok. Mielőtt a nap lemegy szombaton, meg fogok halni, itt hagylak benneteket. De ő végzett olyan imát, hogy szombati napon haljon meg. Ez is olyan kis füzetecske vót. És tényleg úgy is vót.”⁴⁷

A barokk kori emlékek sorában jó néhány templom főoltárának csúcsán a Szentháromság szoborkompozíciója látható⁴⁸, vagy oltárcsúcsra helyezett jelképes Istenszem formájában van jelen, mint a balassagyarmati Szent Anna-mellékoltáron, a nógrádi magyar szentek oltárán vagy a berkenyei Szent Kereszt főoltáron, illetve evangélikus templomok esetében is.⁴⁹ A felsőpetényi evangélikus templom oltárán fölül az oszlopfőkön egy-egy angyalszobor, középen sugár- és felhőkoszorúban az Atyaisten szobra.⁵⁰ A nógrádszentpéteri (Pótor, Szk.) evangélikus templom oltárképén a három isteni személy jelenik meg. A zagyvarónai Szent András templom barokk oltárának felső képén a Szentháromság látható a XIX. század elejéről.⁵¹ Szentháromság-ábrázolás olykor előfordul templom, illetve szentély mennyezet-freskóján is (Nógrád, Jobbágyi, Ipolyvarbó, Bárna).⁵² Alakja a Mindenszentek titulusú templomok főoltárán rendre megjelenik.⁵³ Ezek sorában az ecsegi templom főoltárán is a Szentháromság látható, valamint a kép egyik oldalán magyar szentek, a másikon egyházi rendbeli szentek hódolnak neki. Szátok Mindenszentek oltalmába helyezett templomában külön Szentháromság mellékoltár is létesült, fogadalmi jelleggel. Az I. Világháborút követően előbb özv. Dobjás Jánosné csináltatott *lourdesi* oltárt örök emlékül, mert férje ott maradt a háborúban, majd a módos gazda és községi bíró, Gregorcsok Mihály és

⁴⁶ Bucsánszky 1862., Ének é. n., Orosz é. n., Szentháromság 1930. Pásztor Nándor búcsúvezetőre lásd Limbacher 1989. 378.

⁴⁷ Adatközlő egy másik unoka: K. J-né Cs. E (1942 Nógrádsipek) Balassagyarmat.

⁴⁸ Dercsényi 1954. 164 (Cserhátsurány), 428 (Zabar), 429 (Zagyvaróna, festmény) valamint Mátraszöllös főoltárán az első két isteni személy megkoronázza Szűz Máriát (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fotótára: 127097-8). A берцели főoltár csúcsán Szentlélek látható sugárözönben, fölötté Atyaisten Baldachin alatt (147).

⁴⁹ Dercsényi 1954. 145 (Bér), 261 (Lucfalva).

⁵⁰ Dercsényi 1954. 207.

⁵¹ Dercsényi 1954. 429.

⁵² Dercsényi 1954. 234, 299; Baffi István, Bárnán is miséző, Salgótarján acélgyári templomi plébános közlése.

⁵³ Dercsényi 1954. 176 (Diósjenő), 313 (Marcal), 265-266 (Mátramindszent).

családja készítette a Szentháromság-oltárt – éppen ellentétes tapasztalatból fakadóan – hálából, hogy fia hazajött a háborúból.⁵⁴ A XX. században több helyen önálló szobor-ábrázolást készítettek templomok számára, mint például Karancs-ság vagy Nagykökényes (1950-tól Heves m.) esetében. Bár e jellemzés a mintegy 130 Nógrád megyei katolikus templom csupán kisebb hányadára érvényes, a templomi lobogók képeit is figyelembe véve, valószínűleg a kultuszhelyek többségében elhelyezték a Szentháromság valamely ábrázolását. (Igaz, e lobogók álagromlásuk okán mára már nagyszámban kiszorultak a kultusztárgyak sorából.) Négy településen (Balassagyarmat, Ipolyvarbó, Panyidaróc, Patak) magát a templomot is a Szentháromság oltalmába helyezték a XVIII. század folyamán, aligha függetlenül a pestisjárványok csapásaitól, kultuszserkentő megpróbáltatásaitól, és valószínűleg szerepet játszott, hogy Balassagyarmat templomépítő kegyura Balassa Pál apostoli grófi rangot viselt, Patak község földesura pedig az esztergomi érsek volt. Az országhatáron túlra került nógrádi Panyidaróc⁵⁵ (Panické Dravce, Szk.) és Ipolyvarbó (Vrbovka, Szk.) templomának titulusa is a Szentháromság. Az ipolyvarbói plébániatemplom külsőfalán latin, szentélyében magyar nyelven olvasható, hogy *„A teljes Szt Háromság dicsőségére / Ófelsége Mária TERÉZIA segítségével / SZENT IVÁNYI FERENCZ / Királyi táblai protonotárius és királyi tanácsos / Sáros megye Főispánja és Magyarország tárnokmestere / kegyeletéből állította 1797 dik évben.”* A Szentháromságot ábrázoló főoltár a hagyomány szerint Vácról származik. A Szentháromság vasárnapi búcsú, helyi palóc megnevezéssel „vendégség” alkalmával az ünnepi mise keretében körmenetet tartanak, és délután elvégzik a Szentháromság litániáját.

Fölmerül a kérdés, hogy a kegyhelyeken és templomokon kívül, önállóan létesített szabadtéri, határbeli Szentháromság-ábrázolások milyen szerepet töltenek be a népi vallásosságban? Milyen gyakoriak, időben mekkora korszakot fognak át, mennyire közösségi vagy egyéni kezdeményezés eredményei, kik az alapítók, és mik voltak a létesítés indítékai. E szoborállításokon keresztül megragadhatóak-e helyi társadalmi, illetve szélesebb körű topográfiai sajátosságok? Ezen emlékekhez milyen kultuszformák milyen intenzitással kötődnek? Milyen szakrális térformáló erővel bírnak, és milyen helyet foglalnak el a település szakrális térszerkezetében? Összességében a vallásnéprajzi-antropológiai megközelítés milyen megállapításokat tesz lehetővé a kultúrára, életmódra, lelkiségre és kifejezetten a vallásra vonatkozóan? Végezetül megfogalmazható-e valamilyen nógrádi vagy palóc jellegzetesség, ha a témában szerzett ismereteinkre tekintünk?

Adataink szerint Nógrád megyében, ahol közel százharminc katolikus templom található, és a települések kb. 5/6-a egészében vagy többségében katolikus lakosságú, minden 7. községben fordul elő önálló, szabadtéri Szentháromság-emlék. Megoszlásuk a megyében korántsem egyenletes. A délnyugati határtelepülésektől szinte folytonos lánccal tart a sor a megye északi-középső településein található Szentháromság-emlékművekig abban a sávban, ahol a katolikus dominancia zavartalan, ahol a gazdálkodás, kultúra hagyományos rendjét kevésbé formálta át a kőszénbányászat, illetve más modern ipari tevékenység,

⁵⁴ Pelle Andrásné Szúnyogh Ilona (1911, Szátok-) Érsekvadkert.

⁵⁵ Trizna Lajos [(1941. Miksi -) Balassagyarmat Mártírok u. 2.] szíves közlése.

de polgárosodottabb községi – németek -, mezővárosi lakosság található, és amely terület déli részén Vác egyházmegyei központ közvetlen kisugárzása és földbirtokosi jelenléte érvényesülhetett. A földesúr váci püspökség által 1717-ben Frankóniából telepített német eredetű Berkenyén 1836-ban a Szegner család létesített oszlopra helyezett, bádoggal fedéllel védett Szentháromság-szobrot a település határában. Az alapító család saját lakóházában, a tisztaszoba mennyezetére is festetett egy másfél méter átmérőjű kör alakú Szentháromság-falképet 1927-ben, valamint többször ajánlottak szentmisét a Szentháromság tiszteletére. Ők gondozták és meszelték a Szentháromság-oszlopot. „*Ó ti Szentháromság*” mondogatták elementáris tisztelettel. A község hívő népe Szentháromság vasárnapján az 1950-es években is körmenetileg vonult a templomból a szoborhoz. Az életmódváltozás következtében azonban a korábbi közlekedési útvonalak is megváltoztak, a Szentháromság-szobor mellett elvezető út elhagyatottá vált. Másrészt a szobor állaga nagy mértékben leromlott, ezért a millicentenáriumi évében, 1996-ban az oszlopot a temető melletti térre helyezték, hogy a Szentháromság-vasárnapi kihelyezett misén minél többen részt vehessenek. Az eredeti Szentháromság-szobor másfél évszázad alatt a felismerhetetlenségig lepusztult, ezért új szobor készíttetése vált szükségessé. Mintául a Szegner-ház lakószobái falfestményét használták fel.⁵⁶ Berkenyéről még a XVIII. században települt szomszédos Szendehelyen és a mellette fekvő Nőtincsen – szintén Szegner nevű család ősei által létesített⁵⁷ – határbeli Szentháromság-kápolnákat találunk, egyaránt a XIX. századból. Berkenye másik szomszéd településén, a szintén váci püspökség birtokolta Nógrád község határában is Szentháromság-oszlopot állítottak ezekben az évtizedekben. Az elposványosodott talajban a szobor meg-süllyedt, ezért 1920 táján behozták a település lakott területének a szélére. Szentháromság vasárnap délutánján a templomban gyülekező hívek körmenetileg vonulnak ki a szoborhoz, és végzik el a „*létániát*”. Mivel megyénkbeli e négy község fekszik legközelebb Vác egyházmegyei központhoz, mintaadó lehetett az ottani Szentháromság szoborcsoport bő száz évvel korábbi püspöki alapítása, amelyet például az évenkénti hétkápolnai búcsújárás során közelről szemlélhettek. A szendehelyi kápolna korábban a püspökség erdeje volt, és egy a faluból Budára települt család létesítette a kultuszhelyet. Az 1940-es évek végéig, majd a XX. század utolsó évtizedétől ismét processzióval mentek, mennek ki a helyiek a Szentháromság vasárnapi ünnepi misére, melyet a kápolna előtt tartottak, tartanak. A helyi plébános tapasztalata szerint erre többen jönnek, mint általában a plébániatemplombeli nagymisékre. Szereti a nép, ha a kápolnával törődhet. Szívesen adakozik, ha az gondozásra szorul. Misét is szoktak mondani Szentháromság tiszteletére, és ábrázolása az otthonokban is igen elterjedt.⁵⁸ A kápolnaépítéseket magyarázhatja, hogy településhatárról lévén szó, ez a kultuszhely típus védettebb, mint az oszlopra állított szabadtéri szobor, és kisebb

⁵⁶ Schmidt József (1947-) Berkenye Kossuth út 24. Trizna Lajos (1941. Miksi –) Balassagyarmat Mártírok u. 2. Családját az 1940-es évek végén telepítették Berkenyére.

⁵⁷ Szegner László nőtincsi polgármester ősei építették saját földjükön. A szocializmus évtizedei alatt elpusztult.

⁵⁸ Palotás Tibor plébános, Szendehely.

szakértelemmel, ács-kőműves tudással létesíthető volt. A Nógrádtól és Nőtincstől északra fekvő Tolmácson a templom bejárata közelében emelkedik a Szentháromság-oszlop (3. kép). Eredetileg kicsit távolabb, a mai plébánia helyén állott, akkor is az út, azaz a hívek felé nézve. A meszelt terméskő alkotáson az Atyaisten jogara rézből készült, a feje fölötti háromszögű dicsfény és a Szentlélek fölötti sugárkoszorú pedig vaslemez. Az Atya és a Fiú felhőn ülve látható. A szobrot „A TELJES SZ. HÁROMSÁG / DICSŐSÉGÉRE EMELTÉK / ÖZV. VARGA JÓZSEFNÉ / SZÜL. ULÁR MÁRIA / ÉS FIA VARGA JÓZSEF NEJÉVEL / 1906 ÉVBEN.” A Varga család Vácrátótól (Pest m.) Tolmácsra származott módosabb gazdacsalád volt. József személyében csak egy együgyű fiuk született, akit a falubeliek kicsúfoltak, így ritkán lehetett látni a faluban. Hogy alkalmas örökösük legyen, Vargáék örökbe fogadták keresztfiukat, Szabadka Lajost Vácrátótól, s a földek valóban őreá szállottak. Évente Szentháromság vasárnapján a szoborhoz hordták ki a padokat, és ott tartották meg az ünnepi misét. Az 1960-as években maradt el e gyakorlat, miután a szabadtéri miséhez a tanácstól kellett volna engedélyt kérni.⁵⁹ A szomszédos Rétság templom előtti Szentháromság-szobra is a XX. század fordulója táján készülhetett.

A legkorábbi Szentháromság szoboroszlopot Nógrád szerte Szécsény mezővárosban emelték 1761-ben. A talapzatra erősített kettős nemesi címer őrzi az állítató helyi földesúr, kegyúr, Forgách Zsigmond és felesége emlékét, míg a két mellékalak – Szent Ferenc és Szent Antal –, Szécsény középkori alapítású ferenceségének hatását mutatja. Alapítását követően a szoborhoz évente körmenetet vezettek. Nagyobb javításra, helyreállításra az 1880-as évek második felében került sor, melyre a város szülöttje, Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek 179 Ft-ot adományozott. Ekkor készülhetett a ma is meglévő kovácsoltvas kerítés. A következő nagyarányú beavatkozásra fél évszázad múlva, a szécsényi ferences rendház fennállásának 600. évfordulója alkalmából 1932 után került sor, amikor a figyelem kiterjedt a templom területén kívül eső egyházi jellegű építményekre is. Az eredeti alkotás fagyérzékeny kvarchomokkő típusú kőzetből készült, pusztulása másfél évszázad alatt olymértékűvé vált, hogy a figurális részek cseréjét tartották szükségesnek. A felújítás a szécsényi ferences házfőnök és egyben plébános P. Kiefer Szilvér kezdeményezésére és a szécsényi választókerület támogatásra felkért országgyűlési képviselőjének, báró Orosdy Fülöpné költségére valósult meg 1934-ben. A kivitelező Branczeiz János budapesti okleveles tervező és szobrászművész az új figurális ábrázolások megalkotása során a szoborcsoport „eredeti aránytalanságai” és „naiv formai megoldásai” kiküszöbölésére törekedett, a figurális részek eredeti barokk jellegét elhagyta, és az architektonikus rész klasszicizáló jellegéhez igazította. A költségvállaló országgyűlési képviselő takarékosági törekvése – oszlop és a mellékalakok esetleges elhagyási terve –, illetve a művész változtatva megújító törekvései a hagyományos minták szerepének hangsúlyozását váltották ki. Így Szőnyi Ottó, a Műemlékek Országos Bizottsága előadója kifejtette a költségeket vállaló képviselőnek, hogy: „valamennyi Szentháromság szobor kivétel nélkül megegyezik abban, hogy a Szentháromság csoportja magasan kiemelkedik a mű alépítményéből. Ez a

⁵⁹ Laczkó Ignác (1920. Tolmács –) Tolmács Rétságú út 53.

követelmény liturgiai- történelmi és esztétikai szempontból elengedhetetlen, mely alól egyetlen kivétel sincs.

A meglévő oszlop méretének csökkentése (...) továbbá a két szent elhagyása azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a szécsényiek a 150 éve már megszokott formájú és méretű mű helyett állított egyszerűbb és redukált méretű művet feltétlenül vegyes érzelmekkel fogadnák. Ezen kérdésben a hagyományra is tekintettel kell lennünk." Az esztergomi Főegyházmegyei Hatóság 1934 júliusi engedélye is a hagyomány tiszteletéről tanúskodik: „Csak ha a fagy a figurális részeket teljesen tönkre tette és kijavíthatatlan helyzetbe hozta, csak akkor ajánlhatom a restaurálásnak azt a módját, hogy egyes alkatrészek megjavíttassanak [vagyis kicseréltessenek]. Fontos a régiek konzerválása nemcsak azért, mert művészi, hanem [azért is, mert] régi. A teljesen megrongált, tehát már nem restaurálható részeket szabad csak eltávolítani és újjakkal pótolni. A pótlás történéjék az eredeti stílusban és lehetőleg a régivel azonos anyagból. Műkő is használható, de a műkő utánozza külsőleg a régi anyag sajátosságait." 1934 októberében készültek el az új szobrok és az egész mű, melyet Mráz György kerületi esperes szentelt fel.⁶⁰ A 6,5 méter magas oszlopra helyezett Szentháromság-ábrázolás térszervező jelentőségét mutatja a szoborcsoporttal átellenben lévő gyógyszerár elnevezése. Alapítása 1775-ben, tizennégy évvel a szoborállítást követően történt. A XIX. század első harmadában buzgó evangélikus tulajdonosa volt, és a patika a „Gyógyszerár a Szentháromsághoz” nevet viselte.⁶¹ A fentiekben vázolt tényörténet folklorizálódott, és a szomszédságban lakó, kultikus szerepvállalása révén a szoborműhöz fokozottan kötődő asszony tudatában is archaikus fogadalmi szituációban történt alapítássá minősült a valójában külső felkérésre és többszöri költségvetés-csökkentés, alkudozás után finanszírozott és megvalósult felújítás. Eszerint báró Orosdy Fülöpné nagy korteskedést folytatott, mindenáron azt akarták, hogy őt válasszák meg. Amikor sikerült, „borzalmas nagy ünnepek” voltak, élnekelték „éljen Orosdyné, éljen a báróné, leszavaztunk rája. (...) És akkor ő építette hálából a szécsényieknek ezt a Szentháromság-szobrot. (...) Azért is választották meg, mert megígérte.” Az asszony vélekedése szerint korábban nem is volt ott szobor. A közeli patika szoborhoz kötődő névadását, ha időbeli csúsztatással is, de helyesen tartotta számon: „És mondom, rögtön Szentháromság patika lett, úgyhogy a receptekre is az vót ráírva, hogy gyógyszerár a Szentháromsághoz.” A szocializmust megelőzően, évente Szentháromság vasárnapján körmenetileg vonultak ki a hívek a templomból a szoborhoz, ahol elvégezték a Szentháromság litániáját. Azonban az újabb időkben is virágokkal rendszeresen ékíti egy korábbi cukrászcsaládból származó asszony, Mizsákné, akihez időnként egy másik asszony is társul a díszítésben. A korábbi szokásgyakorlat szerint Úrnapkor az első úrnap sátor a szobornál volt, a szakrális térszervező erő újabb vonatkozásaként. Donszki nevezetű pék családja készítette a sátrat korábban, majd amikor megöregedtek, átadták a szemben lakó, rokonságban álló hentes családnak a tisztséget, illetve feladatot, akik a hatalmi tiltásig folytatták az évenkénti úrnap sátorkészítés szokását. Előtte való nap hozták kocsival a sáturnak való zöld ágakat, és

⁶⁰ Galcsik 1998.

⁶¹ Reiter 1981., 1988. 99-100.

a környékbeli férfiak segítségével állították össze. Oltárterítővel letakarták a kultusz céljára szolgáló követ, gyertyákat és saját Szentcsalád képet helyeztek rá. Másik évköri alkalom volt, amikor a környékbeliek – még Balassagyarmatról is – gyalog zarándokoltak Szentkútra búcsúba. A Szentháromság-oszlophoz érve megálltak imádkozni. Nagyboldogasszonykor a búcsúból érkező, pap vezette szécsényi búcsúsok fogadására az itthon maradottak a Szentháromság szoborhoz jöttek ki, szintén pap vezetésével. A lobogókat üdvözlésként kölcsönösen összelengették, a szobornál imádkoztak, majd befejezésként a templomba vonultak. A mellékalak, Szent Antal kultuszára utal, hogy amikor megőzveggyűlésekor kérdezték, hogy magányában nem fél-e, úgy tartotta, hogy *„én nem félek, mer mondom vigyáz rám Szent Antal.”*⁶² A hivatalos, illetve közösségi kultusz tehát a Szentháromságé, a személyes, bensőből fakadó, egyéni tiszteletben a szentnek (is) van része.

E nemesi alapítás mintául szolgálhatott a közeli falusi lakosság számára, és amikor a XIX. század második felének polgárosodása anyagi lehetőséget nyújtott, egy gyermektelen endrefalvi házaspár templom melletti szoboroszlopot állíttatott 1902-ben. A templom – szemből nézve – bal oldalán, talapzaton és nyolcszögletű oszlopon álló terméskő Szentháromság-ábrázolás felirata (a talapzaton és a szobor oldalán megismételve): *„Az Isten dicsőségére emelte Serfőző Antal és neje Csóri Borbála 1902”*. Az állíttatók unoka fokú leszármazottja a népi vallásosság jellemző toposzával úgy tartotta emlékezetében a nagybácsiék szoborállítását, hogy azt *„hálából állították, mert nem volt gyerekük”*. Valójában nyilván nem a gyermekáldás elmaradásaért, hanem annak ellenére vagy abba beletörődve saját életükért adhattak hálát. *„Antal apa”* és Csóri Borbála, azaz *„Édi”* közepes módúak voltak. Borbála testvére Judit – az adatközlő nagyanyja – előimádkozó volt, nagyon vallásos. A Húsvét előtti nagyböjtben *„negyvenölt”*, mindennap csupán egy szem búzát evett és egy nyelet vizet ivott. A családi hagyomány szerint a sok böjtölésbe betegedett bele, és halt meg gyomorban. A szocializmus tiltásáig – 1950-es évek eleje – évente Szentháromság vasárnapján a szobor előtt végezték el a Szentháromság litániáját, miként Szécsényben is. Körmenet alkalmával az alapító család nagylány korú leszármazottja koszorút kötött a Szentháromság szoborra. Távolabb lakó unokanővére hívta föl rá a figyelmét: *„Iré, te ott laksz közel a templomkerthez, vigyél koszorút a Szentháromságra, búcsú lesz.”* Virágcsokor volt elől és füzér körben. A koszorú zöldje fenyő volt, a virág jázmin, pünkösdi rózsza, orgona.⁶³ A templomkertben korábbi Szeplőtelen Fogantatás-szobor is található 1880-ból. Az még a buzgó hívek kollektív adományából állíttatott, negyed századdal később már a paraszti polgárosodás fejleményeként, másrészt a paraszti közösség differenciálódása, az individualizáció bontakozása következtében sajátos állapotú egyének váltak alapítóvá.

Jellemző, ahogy a minta tovább terjedt Endrefalva filia-községeire: 1928-ban Szécsényfelfaluban, 1936-ban Pilinyben állítottak hasonlóan Szentháromság-szoboroszlopot. Szécsényfelfaluban a templomszentély külső falához közel, a templomkertben *„Az / Isten / dicsőségére / és fia emlékére / Állította / Bódi András / és neje /*

⁶² Rátz Istvánné Keusch Margit (1913-) Szécsény, 1998 szept. 9.

⁶³ Bartus Lajosné Serfőző Irén (1935-) Endrefalva Május 1 út 36.

Saját Verona / 1928” (3. kép) A „Lipták” ragadványnevű alapító házaspár gyermektelen maradt, miután egyetlen fiuk megfázott, majd tüdőbajban elhunyt. Ekkor faragtatták az endrefalvai Deák János sírkövevel a szobrot, Romhányból hozatott kőből. Fiuk emlékére még két harangot is öntettek a templom számára.⁶⁴ A terméskő szoboroszlop gondozása keretében jeles alkalomra azt cementlével szokta átmázolni az alapítók rokonságához tartozó egyik asszony, barátnője segítségével. Először csak átkefélték, de nem lett jó. A kultusz jeleként idősebbek egy-egy csokor virágot tesznek az oszlophoz, és a szintén a templomkertben lévő feszülethez. Szentháromság vasárnapján itt is az oszlopnál, feldíszített alkalmi asztal mellett végezték el a litániát, jó idő esetén a misét is. Báró Orosdyné képviselő asszony e községben a világháborús özvegyek támogatása révén – fekete kendőt vásárolt nekik – volt jelen. Évente március 15-én a templomszentély külső falán lévő világháborús emléktáblánál jöttek össze, és ez alkalomra a Szentháromság-oszlopot is díszítették.⁶⁵

A pilinyi Szentháromság szobrot *„Az Isten dicsőségére állíttatta / néhai Gyurkó István / és neje / Bertók Erzsébet”*. A felirat „néhai” jelzője arra utalhat, hogy miután a gyenge minőségű terméskő oszlop szövege olvashatatlaná vált, külön felirati táblát készíttettek, a bevésett jelzés szerint Gabay S-nál Budapesten a Fiumei út 9. szám alatt. Az eredeti feliratból csak alul az évszám maradt meg. A szöveg még nem idézett utolsó része kultikus jellegű: *„Áldassál Szent Háromság / örökké egy valóság”*. Ez összefügghet az alapítás indítékaival. Bertók István és felesége *„Örzi nene”* szerény módú, már idős gyermektelen házaspár volt, szorgalmas munkájuk lehetővé tette számukra, hogy az egyház számára adakozzanak. Ugyanúgy, ahogy az utód nélkül maradt szécsényfelfalui házaspár, ők is harangot vettek a templom számára, és Szentháromság szoboroszlopot csináltattak. *„A Jóistent nagyon szerették.”* Az általános társadalmi helyzet és magatartási norma mellett sajátos motivációt jelentett, hogy a templom körül elhelyezkedő temetőben a leendő Szentháromság-ábrázolás elé akartak temetkezni, *„megvót véve a sírhelyük.”* Nyughelyük valóban közvetlenül a szoboroszlop előtt található, vasráccsal körülvéve. Ily módon a Szentháromság-szobor saját síremlékük részének is tekinthető, és mintegy a földön túli életük biztosítékának. E szempont jelentőségét mutatja, hogy a szécsényfelfalui „Szentháromság-alapítók”-nak is az egyház támogatása és javaik rokonokra hagyása mellett *„az volt az óhajuk, hogy síremlékül egy márvány keresztet csináltassanak.”* Az alapítók rokonai – akárcsak a szécsényfelfalui szobor esetében – úgy vélték, hogy a Szentháromság-ábrázolást *„Keresztesináló Jani bácsi”*, azaz Deák János endrefalvi kőfaragó, sírköves készítette. Az endrefalvi szobrot is figyelembe véve a stílusbeli különbség olymértékű, hogy három külön kőfaragóra kell gondolnunk. A pilinyi ábrázolás egyértelműen az 1920-ban készült dejtárra emlékeztet. A kultusz sajátos megnyilvánulását jelentette, hogy az 1950-es évekig keresztjáró napok alkalmával a Szentháromság szoborhoz gyűltek, és végeztek ájtatosságot az előimádkozó vezetésével. A visszaemlékezés szerint viszont Szentháromság vasárnap ilyen szokás nem alakult ki. A szocializmus évtizedeiben a templomhoz szorult

⁶⁴ Bódi Jánosné Bódi Ilona (1937-)Szécsényfelfalu Kossuth út 5.

⁶⁵ Kuris Ferenc (1924-) és Kuris Ferencné Bódi Erzsébet (1927-) Szécsényfelfalu Kossuth u. 20.

úrnap körmenethez az egyik sátrat a Szentháromság-szoborhoz állították föl. Mindenszentekkor az alapítók unokahúga koszorút készített a szoboroszlop felső peremére, évente, egészen az 1970-es évekig. A füzér körbeért a szobor talpazata körül. Fenyőgallyakat fogtak össze fátyolvirággal és krizantémmal, majd dróttal összeerősítették. Ez is a Szentháromság-oszlop síremlék jellegét mutatja, ugyanis ilyen alkalmakkor még két koszorút készítettek, egyet a világháborúban elesettek emlékművére, melyen az édesapa neve is szerepelt, valamint az ő emlékére a templomhoz vezető út mellé ültetett fára tettek koszorút.⁶⁶

Szécsény nyugati szomszédságában, a sokáig szintén Forgách-birtoknak számító Órhalomban a XX. század elején állítottak Szentháromság oszlopot – Endrefalvához hasonlóan. Felirata szerint: „AZ ISTEN / DICSŐSÉGÉRE ÁLÍTÁK / HEGEDŰS FERENCZ / ÉS NEJE / FÁBIJÁN TERÉZ / BUZGALMAIK / 1903” (esetleg 1908). A három lépcsőre helyezett zömök toszkán oszlopos szobor a régi főutca sarkán, útkereszteződésben áll, szemben az alapítók házával (Fő út 14, ma Kossuth u. 21.). Hegedűsék közepes gazdálkodók voltak 13-14 holdas birtokkal, akiknek három gyermekük született. Az unoka szerint „vallásosságból állították, és módjuk is volt rá.” Fábián Teréz (kb. 1860-1936) többször elzarándokolt Máriazellbe, az út egy részét hajóval téve meg. Szentkútra (Kisasszony, valamint Szentháromság ünnepén) sőt Egerbe is (Fájdalmas Boldogasszonykor) gyalogosan jártak. E hitéleti jelenségek valóban eredményezhették a szoborfeliratban olvasható indítékot, hogy hitbuzgalomból állították a Szentháromság-oszlopot. Számottevő tényező lehetett, hogy Órhalom anyaegyháza az ipolyvarbói Szentháromság plébánia volt a trianoni határ kialakulásáig. A szomszédos vonzási központban, Balassagyarmaton szintén Szentháromság templom található. A többi szabadtéri Szentháromság-ábrázoláshoz képest sajátos, hogy egy normál három gyerekes család az alapító, és hogy az építmény útkereszteződésben, a létesítők portája előtt emelkedik. E gyakorlat feszületállítás és olykor kis-kápolna építés esetén szokásos. Ezért fordulhatott elő, hogy az alapítók unokája is „kereszt”-nek nevezte a szobor-oszlopot. A kultuszhelyet az alapító asszony majd menyé és annak menyé „kezelte,” tehát a család asszony tagjai takarították és díszítették tejesfazékba, üvegbe tett virágokkal.⁶⁷ A Szentháromság oltalmába helyezett Ipolyvarbó másik filiájában, az esztergomi érsek birtokához tartozott Hugyag községben a műkő Szentháromság-oszlopot „AZ IMÁDANDÓ / SZENTHÁROMSÁG EGY ISTEN / DICSŐSÉGÉRE / ÁLLÍTTATTA HÁLÁBÓL ÉS SZÍVBUZGÓSÁGBÓL / PÉNZES ISTVÁN HADNAGY ÉS NEJE ANTAL-PÁL TERÉZIA / ÉS CSALÁDJA / AZ 1923 ÉVBEN”. Az indítékul szolgáló hála szólhatott Pénzés István hadnagy világháborúból való hazatéréséért, mint nemritkán más szabadtéri szoborállítások esetében is. Az órhalmihoz hasonlóan e felirat is tartalmazza a vallásos buzgóság motívumát, amely módos családok esetében, egyik közösségi normaként, szakrális beruházást jelentett. Pénzés Istvánék a község legnagyobb gazdái voltak, mintegy 30 hold birtokkal. Egy gyermekük született, akit később kuláknak bélyegeztek, és koholt vádakkal szabadságvesz-

⁶⁶ Bollók Istvánné Borzák Julianna (1934-) Piliny Szécsényi út 42., Tőzsér Mária (1936-) volt rangozó Piliny, Kuris Ferenc (1924-) Szécsényfalu Kossuth u. 20.

⁶⁷ Hegedűs Ferenc (1917-) Órhalom Kossuth u. 27.

tésre ítélték. Nagyobb összeg vallási célra történő áldozásakor, úgy mondták, hogy „Istené adjuk”. Az 1920-as évek táján hasonló felajánlásként a községi bíró, Győri István és neje hordozható tiroli Mária-szobrot csináltatott, vagy a szintén módosabb Kőmíves Mihály családja Fájdalmas Mária-szobrot készíttetett a templom számára, négy ökör és két fejőstehén árából. A Szentháromság-szobor kultikus jelentősége a szocializmus vallásellenes gyakorlata idején megnövekedett, tekintettel arra, hogy a templom telkére állították. Keresztjáró napokon a község egyéb területén lévő keresztek helyett az engedélyeztetést nem igénylő, templom melletti „Tuta keresztje”-hez és a Szentháromsághoz mentek ajátatosságot végezni. Úrnapi idehelyezték az egyik sátrat. Egy asztalt raktak az oszlop tövébe, vadonatúj vasalt damaszt terítővel – aminél még nem ettek! – letakarva, két gyertyát tartóval, két vázát virággal valamint Jézus- és Mária Szíve szobrot helyeztek rá. Szentháromság vasárnap a korábbi plébániatelepülés trianoni elszigetelése óta nem számít jelentős ünnepnek a községben, a Szentháromság litániáját is a templomban végzik el, a Szentháromság-oszlophoz közösségi kultusz csak másodlagosan kötődik. A szobor gondozása az utóbbi évtizedekben nem családi alapon, hanem alkalmasság szerint valósul meg. A korábbi gondozó halála után a Szentháromság kertje átmenetileg elgazosodott, majd 1996-ban egy ráérő nyugdíjas asszony vállalta el a virágozást Isten dicsőségére.⁶⁸ A honfoglalás milicentenáriuma évében (1996) a helyi önkormányzat egy huzagi származású nógrádszakali sírköves mesterrel fölújította a Szentháromság-oszlopot.⁶⁹

Szécsényi Szentháromság szobra mellett XVIII. századi még az egykori mezőváros, Drégelypalánk községi alapítása az esztergomi érsek birtokán 1762-ből (5. kép). A mellékalakok sorában Szent Sebestyén, Rókus és Rozália még a pestisjárvány félelmét, illetve a bajelhárító patronátust idézi. A szécsényi szoborcsoporthoz hasonlóan ez az alapítás is példaként szolgálhatott a környék számára (Nagyoroszi, Érsekvadkert, majd Dejtár, Patak). Vargha László, aki általában az útszéli kőszobrok létesítését templomi példaképek utánzásának és hatásának tartotta, kiemelte a drégelypalánki Szentháromság szoborcsoportozat mintaadó szerepét.⁷⁰ Az esztergomi sematizmus készítőjének a települési közösség szinte folyamatos buzgósa tűnt föl Drégelypalánk Szentháromság csoportozata, sok útszéli keresztje, Mária-kápolnája (1854), és Nepomuki Szent János szobra számbavételéből.⁷¹ A mintaadó jelentőségen túl másik hasonlóság a szécsényi és drégelypalánki műemlék között, hogy a helyi folklórban mindkét esetben alapítássá vált egy idő után a szobrok átalakításokat is eszközölő felújítása. A Palóc Múzeum fényképtárában megtalálhatóak a szoborcsoport 1930-as évekbeli és újabb állapotát dokumentáló fényképek. Eszerint 1940 táján jelentős átalakítás is történt az alkotások elhelyezését, építészeti környezetét illetően. Minden valószínűség szerint e renoválás emlékét őrzi a helyi emlékezet, amikor azt tartja, hogy a Szentháromság-szobrot az öreg Manik István és felesége csináltatta,

⁶⁸ Takács Jánosné Keller Ilona (1925-) Huzag Rákóczi út 13.

⁶⁹ Fegyveres Mártonné Kőmíves Ilona (1933-) Huzag.

⁷⁰ Dercsényi 1954. 110. A 179. oldalon műleírás és fénykép is található.

⁷¹ Esztergomi 1982. 243.

gyermektelen házaspárként. „Jó gazdálkodó volt, és a vagyonát is az egyházra hagyta. A háború előtt halt meg.”⁷²

A drégelypalánki Szentháromság-emléket a szomszéd mezővárosok: Nagyoroszi és Érsekvadkert műalkotása követi a XIX. század első majd második feléből. A többi szobor a XX. század első harmadában létesült, végül a pataki Szentháromság-templom elé 1980 táján állítottak külön emlékoszlopot.

A korai, jobbágyfelszabadítás előtti építmények – Szécsény, Drégelypalánk, Berkenye, Nagyoroszi – jórészt közösségi alapításúak, a helyi nép buzgalmából létesültek. A szécsényi szoborcsoport ugyan kegyúri alapítás, de ez nem kap hangsúlyt, csupán a diszkréten elhelyezett oldalsó címerek őrzik emlékét. A berkenyei szoborállítás pedig egy polgárosodottabb etnikumhoz kötődik. A paraszti polgárosodás, innováció, anyagi differenciálódás és meginduló individualizáció együttesen alakította ki azon körülményeket, melyek folytán a XIX. század utolsó harmadától immár rendre az egyéni-családi alapítások következtek. Kivételt a példátlan közösségi megrázkódtatást jelentő I. Világháború jelentett, amire majd Dejtár esetében utalunk. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a szabadtéri fészületek állításánál is. Indítékként a korai emlékállítások esetében a pestisjárványok nyomán kialakult és a csapások által motivált lelkeségre, sőt kordivatra gondolhatunk, míg a XIX. század második felétől az egyéni gazdasági és társadalmi státus, illetve egyfajta családi állapot válik meghatározóvá a települési közösség még majd egyöntetűen vallásos közegében: több esetben adatolhattuk, hogy a községi bíró állított emléket a tisztségből és az egyik legmódosabb gazda státusából fakadó normatív cselekedetként is a Szentháromság dicsőségére (Szátok, Nőtincs). Az esetek döntő többségében pedig jellemző módon a gyermektelen vagy utódjuk elhunytával magukra maradt s így örökös nélküli házaspár az alapító. Az ilyen esetek jelentős részében a szoborállítók további alapításokat is vállaltak, mint szabadtéri fészület állítása (Kóvár, Érsekvadkert) határbeli kápolna létesítése (Érsekvadkert) vagy harangöntés finanszírozása (Szécsényfelfalu, Piliny). E törekvések háttereként kiérezhető az az archaikus fölfogás, hogy az ember sorsának alakulása az isteni akarat és gondviselés függvénye. A meddség vagy az utód halála nem a véletlen vagy természetes okok következménye, hanem az Isten rendelése, próbatétele vagy büntetése. Kiengeszteléséért Isten dicsőségére áldozatot kell hozni, amely azután valamely szakrális építményben objektíválódik. Az utód nélküliséget Isten rendeléseként fölfogva, a házaspár élete és lekötetlen gazdasági kondíciója sajátos értelmet és jelentőséget kaphatott a települési közösség körében. A község vitalitását a szakrális kellékek biztosítása révén szolgálták. E funkciók mellett az alapítások meggyőzően mutatják azon indítékot is, hogy ha már utód révén életük nem folytatódhat, nem lesz aki emléküket a családi leszármazás révén ápolja, mégis maradandót és emlékeztetést alkossanak. Ezért ezek a köztéri szakrális objektumok az alapítók valódi emlékművei. Ez az indíték más téren is hangsúlyozódik a szécsényfelfalui szoboralapítóknál. Azzal az óhajással hagyták portájukat unokaöccsükre, hogy majd szép márvány síremléket csináltassanak számukra. Más konkrétabb példa,

⁷² Csizmadia József (1927-) Drégelypalánk; ezzel egybehangzóan nyilatkozott Miklós Lajosné Kis Margit (1943-) Drégelypalánk is.

hogy 1902-ben az endrefalvi Szentháromság szoboroszlopon az állíttatók kétszer is megörökítették önmagukat: az oszlopba vésett szövegben és a szobor oldalába sülyesztett táblácskán is szerepel az alapítók neve, ráadásul a szöveg egészét tekintve nevüket vésték legnagyobb méretben a kőbe. Valóban több esetben megfigyelhettük, hogy a leghangsúlyosabb, legnagyobb méretű az alapítók neve, „az Isten dicsőségére” állítás, legalábbis betűméretben csak ez után következik. A szobrok egy részénél az is kifejezésre jut, hogy a paraszti társadalomban az anyagi gyarapodás kötelezettséggel, szakrális térformáló feladattal jár a helyi közösség felé. Másrészt az anyagi gyarapodás Isten engedelmeiből válhat csak valóra, amiért célszerű hálát adni. Ilyen hálakifejezés motiválta az 1838-ban született kóvári /v. Hont m., Kolary, Szk/ Cseri István határbeli fészület, majd háza előtti Szentháromság szobor alapítását, mely egyúttal a téma klasszikus népi vonulatát is jelenti. Cseri István fiatal legény korában segítőtül gyermektelen nagybátyjához került, aki őt örökre fogadta. Reggelente neki kellett a jószágot ellátni. Ennek során több reggel is lángcsóvát látott felcsapni a földből, mindig azonos irányban, a határ egy adott pontján. Elújságolta nagybátyjának a látottakat, aki ismerve a paraszti hagyományt, mindjárt sejtette a választ. A török időben, amikor az élet biztonsága alapvetően rendült meg, a gazdagok elásták kincskéiket, hogy átmenekítsék azt a jövőbe. Elmentek együtt megkeresni a jelzett helyet, s a hagyomány igaznak bizonyult, a földben aranyat találtak. Apródonként aztán a kincset eladogatták, földeket vettek, köztük azt a területet is, ahol a kincset találták, és kastélyt építettek. Így aztán Cseri István családját a „gazdag Cseri” elnevezéssel különítették el a több azonos nevű falubelítől, s a ragadványnév máig él. Gazdag Cseri István a megtalált kincs helyén fészületet állított Isten dicsőségére, később ugyanezért Szentháromság-oszlopot saját háza elejébe. Felirata: „*ÁLLÍTA / CSERI ISTVÁN / 1905*” a Szentháromság-oszlophoz kötődő közösségi kultuszra a helyiek nem emlékeznek, illetve egy szórvány adat szerint, amikor az úrnapi körmenet a Szentháromság-oszlopnál haladt el, megálltak imádkozni. Az oszlop elé helyezett térdeplők az egyéni ájtatosság gyakorlatára utal. Szentháromság vasárnap szokás volt a faluból virágot, koszorút vinni a szoborra. Az egyik asszony, amikor elhalad a szobor előtt, keresztet vet, majd elmond egy Miatyánkot és egy Üdvözetet. Az alapító fia, immár az egyik legmódosabb gazdacsalád főjeként szobrot emelt Szt. Vendelnek 1908-ban, a községet ért állatvész megszűnéséért.⁷³

Érsekvadkerten az 1865-ben templom mellett állított romantikus stílusú Szentháromság-oszlop esetében nyomon követhetőek az alapítás körülményei, majd a karbantartás stádiumai is. Az alapító Jakubecz Imre „kancsi” közepes módú gazda volt, aki – utóda nem lévén – földjei nagy részét eladta a községben birtokos zsidó családnak, és a vételárból fedezte a Szentháromság-oszlop, templom előtti fészület és határbeli „*Máriácska-kápolna*” költségeit, valamint a püspöki pénztárba befizetett alapítványi összeget, helyi nevén „*karciót*”. A fenntartás költségeit azután mégsem a „*karció*” kamataiból fedezték, hanem 1930-ban egy másik gyermektelen falubeli, Mrekvicska Józsefné Halei Katalin vállalkozott a felújításra, nem rokoni alapon, hanem mert szintén utód nélküli volt. A leg-

⁷³ Cseri Lászlóné Cseri Margit Kóvár (v. Hont m., Szk)

utóbbi renoválásra 1992-ben került sor a hívek adományából. Közösségi kultusz évente egy alkalommal övezi a szobrot, amikor Szent Háromság vasárnap délutánján köré gyűlve végzik a litániát. A szobor-oszlopnak külön elkerített virágokertje van, amelyet a templomgondozó asszonyok tartanak rendben.⁷⁴ Dejtáron az I. Világháború csapásai közösségbe állították a nagy családi tragédiát átélt, szükséghelyzetben lévő családokat, hogy a világháború hőseinek emlékére Szentháromság-oszlopot állítsanak (6. kép). A nagy trauma földolgozása hosszú éveken át tartott, amit mutat, hogy egyes családok a hősök emlékére 1918-ban, majd még 1935-ben is állítottak feszületet. A politikai rendszerváltozás fordulati évében, 1990-ben az emlékművet megújították a hívek adományából, és a felirati táblát is átalakították. Két oldalra – egymással átellenben – az I. illetve II. Világháború helyi áldozatainak névsora került, a szemből nézeti oldalon az eredeti szöveg bővített változata került elhelyezésre (a bővített rész vastag betűkkel): „*A TELJES SZENTHÁROMSÁG / EGY ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS / AZ I. ÉS II. VILÁGHÁBORÚBAN / HŐSI HALÁLT HALT VÉREINEK / ÖRÖK EMLÉKÉRE / ÁLLITTATTA / DEJTÁR KÖZSÉG KATHOLIKUS NÉPE / 1920 1990*” A szövegnek megfelelően az emlékműhöz kapcsolódó vallásos kultusz társadalmi-politikai tartalommal ötvöződött. A Szentháromság kertjét itt is a templomgondozó asszonyok kezelik. Évente március 15-én, az Áldozó csütörtököt megelőző három nap, azaz Keresztjárom napokon, Hősök – azaz május utolsó – vasárnapján és október 23-a ünnepén szoktak a felújított Szentháromság emlékműhöz gyűlni, valamint Mindenszentekkor gyertyákat gyújtanak. A Keresztjárom napokon először a templomszentély mögötti feszületnél végeznek ájtatosságot, második nap a Szentháromság-emlékműhöz, harmadik nap pedig a templom előtti kereszthez járulnak. Az október 23-i ünnepséget főleg a Kisgazdapárt szervezte. Koszorúztak, majd elmentek egy fröccsöt meginni a hősök egészségére – mintegy a történelmi idő (világháborúk, '56) egybeolvadásának tudatával.

Legteljesebb ismerettel a pataki – Melocco Miklós alkotta – Szentháromság-oszlop 1980 körüli létesítéséről rendelkezünk. Az alapító egy gyermektelen özvegyasszony, aki édesapját alig ismerte, mert még meg sem született, mikor kivándorolt Amerikába, hazatérte után pedig hamarosan meghalt. A közepes módú család egyik lány tagja apáca lett. Az alapító asszony esetében sajátos módon domborodik ki a házasság pszicho-patológiája. Tizenhat évesen kötött házassága nászéjszakáján felpofozta őt a férje a feleségtől elvárt készség hiánya miatt. A fiatalasszony nem volt hajlandó többet együtt hálni vőül jött férjével, aki néhány hét után meg is vált a családtól. 70. évéhez közeledve a nehéz, küzdelmes életet leélt asszony számára a szoborállítás közvetlen indítékát a következők szolgáltatták. A jó mezőgazdasági adottságú, iparkodó, módos és színikatolikus Patak számára vallási kötelezettségnek tartotta, másrészt maga hosszú éveken át sűgásszerű misztikus küldetést érzett arra, hogy Patakon is legyen végre Szentháromság-oszlop, amikor a hasonló méretű összes szomszéd település rendelkezett már ilyen szakrális építménnyel. Itt tehát az anyagi és családi állapotbeli predestináció részint egyfajta misztikus ösztönzéssel párosult, más-

⁷⁴ Péter Jánosné Kopisz Katalin Érsekvadkert, Jakubecz Mihályné Csillik Margit (sz.:1904) Érsekvadkert

részt a szakrális építményeknél kialakult, falvak közötti mintegy versenyfelfogással kapcsolódott össze.⁷⁵ Ez független volt attól, hogy Patakon az egész templom a Szentháromság oltalmában áll. Az alapítás e motívuma jól érzékelteti szoboremlékeink szakrális téralkotó erejének többrétűségét.

A vetélkedés lokális, falucsoportra vonatkozó motívuma mellett előfordulnak egyedi és általános jegyek is. Egyszerre példázza ezeket a nagyoroszi-i, 1844-ben klasszicista stílusban készült Szentháromság-oszlop, melyet sajátos módon a település középkori templomának helyére állított a hívek buzgalma, ugyanakkor átellenben, az út túloldalán ott magaslik barokk templomuk, teljesülve az a tipikus gyakorlat, hogy a Szentháromság-szobrot többnyire templom közelébe, mintegy tartozékaként állították.⁷⁶ Legjellegzetesebb hitéleti jelentőségük tehát így fogalmazható meg: a templomok melletti Szentháromság-oszlopok⁷⁷ Isten háza mintegy vizuális transzformációinak és azonosítóinak számítanak. Emellett jellemző a szobrok köztereken való centrális, meghatározó jelentőségű elhelyezése is. Ipolynyéken (v. Hont m., Vinica, Szk.) 1903-ban a község főterén létesítettek Szentháromság-oszlopot, amely ezáltal a tér névadójává is vált. Szécsényben a Szent Miklós téren álló szoboroszlop atmoszférája hatott a közeli, 1775-ben alapított gyógyszertárra is, amely a „Patika a Szentháromság-hoz” nevet viselte. Ezen túlmenően az emlékek hitéleti jelentősége megközelítőleg olyan, mint a Szentháromság ünnepe a kalendáriumban. Általában a szobrokhoz kötődő egyetlen közösségi ájtatossági alkalom Szentháromság vasárnapja, amikor a litánia idejére a Szentháromság-oszlop válik fő kultusztárggyá, illetve -helyé. Dejtáron, a Szentháromság szobor világháborús emlék jellegével összefüggésben a helyiek évente többször is a szoborhoz gyűlnek. Drégelypalánkon és Szécsényben az úrnapi sátrat is hagyományosan a szobor tövében állítják fel, és a szocializmus korlátozó gyakorlata következtében így van ez Pilinyben is. A szécsényi Szentháromság-oszlopnál az arra haladó, Mátraverebélybe menő búcsúsok rendre leálltak imádkozni. Mikor a pap vezette szécsényi búcsúsok hazaérkeznek, s az itthon maradtak pap vezetésével processziós menetben eléjük mennek, éppen a Szentháromság-oszlopnál találkoznak. Endrefalván a szoboralapító család egyik leány leszármazottja Szentháromság vasárnapra az egész talapzatot körbeérő virágkoszorút font, hogy az a búcsúval érkező hívek és elsősorban az ünnepeelt Szentháromság gyönyörűségére legyen. E szokás változata a szomszédos Pilinyben is kialakult. Szendehelyiek hagyományosan körmenetileg mentek ki a határbeli Szentháromság kápolnához, ahol a megfelelő ünnepen misét tartottak. A község plébánosának első plébániai évében feltűnt, hogy milyen sokan részt vesznek a Szentháromság kápolna ünnepi miséjén, és milyen készséggel adakoznak, ha a kápolnára költeni kell. Drégelypalánkon mécses egykori odahelyezésére utal az oszlopnál kiálló vaskonzol, míg Kóváron a szobortalapzat tövéhez helyezett térdeplő kő jelzi a szoboroszlophoz fűződő egykori bensőséges kultuszt.

⁷⁵ Antalicz Józsefné Csejk Rozália (1912. Patak –) Balassagyarmat Szociális Otthon.

⁷⁶ Dercsényi 1954. 296-297.

⁷⁷ Ilyenek Endrefalva, Szécsényfelfalu, Piliny, Hugyag, Érsekvadkert, Dejtár, Patak, Nagyoroszi, Rétság és Tolmács Szentháromság-oszlopai.

Összességében a Szentháromság szabadtéri kőszobrai egyházi hatások és formák provincializálódott kifejeződései, ugyanakkor letagadhatatlan népi arányérzékéről, sajátos népi átalakulásról és mentalitásról is tanúskodnak. Anyaghasználatban, formai megoldásban, felületi kezelésben és színezésben merőben népi és sajátos helyi, palóc tájszólással idézik a szakrális paraszti művészet igényét és jeles értékű készségét.⁷⁸ A legeklektánsabb példákat a szécsényfelfalui, endrefalvi, őrhalmi, kovári és tolmácsi ábrázolások képviselik. Az ismertetett Szentháromság-oszlopok népi vallásosságbeli szerepéről azt állapíthatjuk meg, hogy megfelel azok jellemző formai jegyeinek és elhelyezésének. A kőfelhők fölött trónoló Szentháromság-szobrok – az Atyaisten meghatározó jelenlétével – lényegében az oszlop magasságába emelt, megközelíthetetlen fölség és titok letéteményesei a nép számára. Ugyanez a jellegzetesség mutatkozik a folklórban is, ahol az örök Atya, mennyei Atya, tehát az Atyaisten általában csak az égben jelenik meg a népi látomások megnyilatkozásai során, míg Jézus, Mária és a szentek az esetek nagy részében a földi világba lépnek be, ily módon alkotván közös metszetet evilág és túlvilág között.⁷⁹ Többnyire templomhoz kötődő elhelyezésükkel inkább a vallásosság egyházi rétegéhez tartoznak, melyeket a parasztember ugyan kalapemeléssel köszönt, láttán az asszony nép ma is keresztet vet és Miatyánkba fog, de paraliturgikus gyakorlatoknak, szorító szükségbeli rítusoknak, tehát a népi vallásosság legsajátosabb ténykedéseinek a Mária-kápolnához, fészületekhez képest kevésbé váltak vonzási központjaivá. Más részük a település-óvó fészületállítási gyakorlatba integrálódott, és szerepük is aszerint alakult. E kultúra és lelkiség akkulturációját, átalakulását szemlélteti a Szklabonyán (Sklabiná, Szk.) 2000 június 18-án elkészült Szentháromság-szobor. A talapzat szlovák nyelvű felirata szerint Hrozová asszony és leányai állították emlékül – talán az ezredforduló, Atyának, Fiúnak és Szentléleknek szentelt, előkészületi évei hatására. Az ábrázolás hagyományos kötődését mutatja, hogy a templom udvarán létesült, de oszlop magassága helyett már az emberi világ szintjén, mintegy másfél méteres magasságban jelenik meg, a hagyományra épülő abszolút és objektív igényű képi megfogalmazás helyett modern művészi interpretációban, arany színű üreges fém plasztikák formájában. A hasznosi kegyhelyen viszont a nemszűnő és tradíciókra épülő népi vallásos igény oszlop magasságában uralkodó Szentháromság-ábrázolást eredményezett, Ifj. Szabó István alkotásaként.

⁷⁸ Dercsényi 1954. 109-110.

⁷⁹ V.ö. Limbacher 2001.

Függelék

1. Varga é.n.: 98-103.:

„A kegyhelyen naponként végzendő ájtatosság

Vasárnap.

A Szentháromság olvasója.

Ének.

Dallam: Üdvözlégy Oltáriszentség.

Szentháromság örök Isten,

Ki három vagy egy személyben,

Hogy imádva dicsérhessünk,

Angyali koszorút kötünk.

Hittel mondjuk szent, szent, szent vagy

Örök Isten a mennyekben hatalmad nagy.

A rózsafüzér elmondása.

A három tizedből álló olvasó keresztjét megcsókolván, keresztvetés közben mondatik:

Atyának ✠ Fiúnak ✠ és Szentlélek Istennek nevében Amen.

V. [előimádkozó] Áldjuk az Atyát, a Fiút a Szentlélekkel.

R. [gyülekezet] *Dicsérjük és felmagasztaljuk őt mindörökké.*

V. Áldott vagy Uram az égnek erősségében.

R. *Dicséretes, dicsőséges és felmagasztaltatott vagy mindörökké.*

V. Dicsőség Atyának, Fiúnak és Szentléleknek.

R. *Miképpen kezdetben vala most és mindörökkön örökké.*

Miatyánk ki vagy mennyekben stb.

V. Dicsőség Atyának stb.

R. *Miképpen kezdetben stb.*

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram az égnek stb.

R. *Dicséretes, dicsőséges stb.*

A három kis szemén háromszor.

V. Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene.

Teljesek az ég és a föld fölséged dicsőségével.

R. *Áldás, fényesség, bölcsesség, hatalom, erő és erősség legyen a mi Urunknak, Istenünknek most és mindörökké.*

1-ső tized.

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram az égnek stb.

R. *Dicséretes dicsőséges stb.*

V. Dicsőség Atyának stb.

R. *Miképen kezdetben stb.*

Miatyánk stb. – Dicsőség stb.

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram az égnek stb.

R. *Dicséretes dicsőséges stb.*

Ének

Atya Isten az embernek,

Teremtője égnek s földnek.

Imádunk, hogy teremtettél,

Hozzád hasonlónak tettél.

Hittel mondjuk szent, szent, szent vagy

Örök Isten, a mennyekben hatalmad nagy.

V. Szent, szent, szent a seregeknek Ura, Istene

R. *Teljesek az ég és föld stb.*

(Ez mondatik a tíz apró szemén, minden tizedben tízszer.)

2-ik tized.

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram az égnek stb.

R. *Dicséretes dicsőséges stb.*

V. Dicsőség Atyának stb.

R. *Miképen kezdetben stb.*

Miatyánk stb. – Dicsőség stb.

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram az égnek stb.

R. *Dicséretes, dicsőséges stb.*

Ének

Fiú Isten szelíd bárány,

Lelkemet szent véred árán,

Hogy örökre el ne vesszen,

megváltottad a kereszten.

Hittel mondjuk szent, szent, szent vagy

Örök Isten, a mennyekben hatalmad nagy

V. Szent, szent, szent a seregeknek Ura stb.

R. *Teljesek az ég és föld stb.*

3-ik tized.

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram az égnek stb.

R. *Dicséretes dicsőséges stb.*

V. Dicsőség Atyának stb.

R. *Miképen kezdetben stb.*

Miatyánk stb. – Dicsőség stb.

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram az égnek stb.

R. *Dicséretes dicsőséges stb.*

Ének.

Szentlélek Isten tégedet

Az angyalok dicsértek,

Hogy malasztoddal lelkemet,

Megszenteltesd életemet.

Hittel mondjuk szent, szent, szent vagy

Őrök Isten, a mennyekben hatalmad nagy.

V. Szent, szent, szent a seregeknek Ura stb.

R. *Áldás, fényesség, bölcsesség stb.*

Bevégzésül:

V. Áldjuk az Atyát stb.

R. *Dicsérjük és felmagasztaljuk stb.*

V. Áldott vagy Uram stb.

R. *Dicséretes dicsőséges stb.*

V. Dicsőség Atyának stb.

R. *Miképen kezdetben stb.*

Miatyánk stb. – Dicsőség stb.

V. Uram hallgasd meg könyörgésünket,

R. *És a mi kiáltásunk jusson elődbe.*

Könyörögjünk: Imádandó teljes Szentháromság, kinek fényes ülő széke a csillagos ég, zsámolyod a föld kerekége, felajánljuk neked ezen angyali rózsakoszorút. Fogadd el gyarló szívünknek e buzgó hódolatát. Égi jóságodból fordítsd azt lelkünk üdvére, bűneink bocsánatára és a te fölséged imáadására. Oh bár oly tisztán zenghettük volna ezt mi is, mint a szeráfok zengik égi trónod zsámolyánál. De pótolja ki végtelen irgalmasságod a fogyatkozásokat mennyei tökéleteséged napfényével és vedd oly kedvesen, mint Ábel áldozatát. És engedd meg, hogy a síron túl is a megdicsőült szentekkel a mennyországban imádhassuk szent Istenségedet, ki élsz és uralkodol most és mindörökké. Amen.

Olvasóvégzés után mondandó ének

Felajánljuk szent nevedért
Ez angyali rózsafűzért.
fogadd el szívünk háláját.
Végzetlen Szentháromság.
Hittel mondjuk szent, szent, szent vagy
Örök Isten, a mennyekben hatalmad nagy.

A mennyországból a földre
Szent angyalok jöjjetek le.
És szívünk szent hódolatát
Vigyétek föl buzgóságát. Hittel stb.

Szívünk, lelkünk hódolása
Legyen Isten imádása.
Ajkunk minden mondása,
Legyen magasztalására. Hittel stb.

E végzetlen szent nevet,
Imádni sohse szűnjünk meg.
Síron innen, síron túl,
E szó zengjen ajkainkról. Hittel stb.

Érjen öröm, avagy bánat,
Vagy ha nyavalyák sújtanak.
Érjen balsors, jó szerencse,
Csak reményünket nevelje. Hittel stb.

Szentháromság örök Isten,
Áldásodban, kegyelmedben
Részesítsen égi karod,
Legyen meg szent akaratod, Hittel stb.”

2. A balassagyarmati Szalézi Plébánia engesztelő imacsoportjában használatos, írógéppel készített imafüzetben a Szentháromság-kultuszról szóló rész:

„A Szentháromság előtti ének az olvasóhoz: Mondjunk Dicséretet a Szűz Máriának:

Oh, isteni felség, teljes Szentháromság, kinek hatalmában áll az egész Világ. Tekints híveidre, akik szent Nevedben, összegyűltünk Dicsérni, Szent felséged imádni.

Rózsafűzér vagyon a mi kezeinkben, angyali olvasó ennek a szép neve, Végezni akarjuk, szép koszrút fonunk, a Te Dicsőségedre, lelkünk üdvösségére.

Ott fõnn a Mennyországban Angyalok, szolgálnak, Szent Trónusod elõtt, leborulva imádnak. Szent, szent, szent! kiáltják szüntelenül mondják az angyali olvasót, mennyei szép koszrút.

Szent, Szent, Szent vagy Istenünk! mi is kiáltjuk, bûnös gyermekeid dicsérünk és áldunk, segítség szándékunkban, ájtatosságunkban, hogy buzgón végezhesük, szép koszorút köthessünk.

Zsámolyod elébe vigyék az Angyalok, Amelyet most Néked készíteni akarunk, hogy ragyogjon Mennyben a Te Dicsõségedre. Oh boldog Szentháromság, örökké egy valóság!

Szent-háromság olvasó elõtti ima:

Ó, legjobb, s legnagyobb szeretetre méltó Istenem, leborulok elõtted és hálát adok Szent fõlségednek, hogy engem a mai napon erõben és egészségben felvirrasztottál. Leborulok elõtted oh, Fiú Isten, ki engem keserves kínszenvedésed, halálad és feltámadásod által megváltottál. Leborulva imádlak és hálát adok Néked, oh, vigasztaló Szentlélek Isten! hogy engem megszenteltél és a keresztény katolikus anyaszentegyházban fiaddá fogadtál. Leborulva Imádlak és hálát adok Néked oh, Megoszthatatlan szentháromság egy Isten!

Íme elmondom az angyali rózsafüzért, a Te legnagyobb Dicsõségedre és Imádásodra, egybefoglalom szándékomat a Boldogságos Szenteknek legtökéletesebb szándékaival és érdemeikkel. Fogadd kegyesen oh, Megoszthatatlan, teljes egy Isten. Amen.

Szentháromság olvasó: /3x10 szemes/

Az Atyának, a Fiúnak és a Szentlélek Istennek nevében. Amen.

Dicsõség az Atyának, a Fiúnak, és a Szentlélek Istennek! Miképpen kezdetben most és mindörökké. Amen.

Keresztre: Hiszekegy...

Áldjuk az Atyát a Fiúval és a Szentlélekkel, Dicsérjük és felmagasztaljuk Öt mindörökké.

Áldott vagy Uram, az Égnek erõsségében, Dicséretet, Dicsõséget, és felmagasztalást, most és mindörökké. Amen.

Dicsõség az Atyának...

Miképpen kezdetben...

Elsõ tized:

Miatyánk...

Áldjuk az Atyát

Dicsérjük és felmagasztaljuk...

Áldott vagy Uram...

Dicséretet, Dicsőséget...

Dicsőség az Atyának...

Miképpen kezdetben...

a 10 kis szem.

Szent, Szent, Szent a seregek Ura, és Istene, Teljes az Ég, és föld, az Ő Dicsőségével.

Aldás, Fényesség, Bölcsesség, Hálaadás, Tisztelet, Hatalom, Erő, és erősség, a teljes Szentháromság egy Istennek, most és mindörökké. Amen.

Áldjuk az Atyát, a Fiúval, és a Szentlélekkel.

Dicsérjük és felmagasztaljuk Őt, Mindörökké.

Áldott vagy uram, az Égnek Erősségében.

Dicséretet, Dicsőséget és felmagasztalást, most és mindörökké. Amen.

Dicsőség az Atyának...

Miképpen...

Második tized:

A 3-dik tized után háromszor mondjuk. Üdvözlég Mária, az Atya, Istennek leánya, Üdvözlég Mária, a Fiú-Istennek szent Anyja.

Üdvözlég Mária, Szentlélek Istennek Mátkája,

Üdvözlég Mária, Teljes Szentháromság egy Isten eleven Temploma.

Üdvözlég Mária, Kegyelemmel teljes Az Ur, van Teveled, áldott vagy Te, az Asszonyok között és áldott a te, Méhednek gyümölcse Jézus.

Asszonyunk Szűz Mária, Istennek Szent Anyja, Imádkozzál érettünk bűnösökért...

Áraszd Szeretlángod kegyelmi hatását az egész emberiségre, most és halálunk óráján Amen.

Ének az Imádandó Szentháromsághoz:

Végtelen Szentháromság! Imádlak és Dicsérlek, angyali olvasóddal tiszta Szív-ből köszöntelek, az angyalokkal égi karokkal, így zenghessek a kerubinokkal. Zengje ég és Föld velünk, Szent, Szent, Szent vagy Istenünk! Atya Isten, ki engemet semmiből teremtettél, és lelket adván belém, mennyei Atyám lettél, lelkem csillag fényhonába száll, Dicső, Trónusod széke előtt áll.

Zengje Ég, és Föld velünk, Szent, Szent, Szent vagy Istenünk.

Fiú Isten engedd, hogy Szent Nevedet Dicsérjem, ki a kereszt Oltárán megváltottad bűnös lelkem.

Égi jóságod angyali hangon, Szent olvasóddal örökké áldom. Buzgó szívvel azt mondom, Szent, vagy Édes Jézusom!

Mennyország fénysugara, vigasztaló Szentlélek, angyali olvasóddal, Imádlak és Dicsérlek, szállj be, Szívemnek bús hajlékába, hulljon Lelkemre malasztod árja, hogy Örökké zenghessem, Szent, vagy Szentlélek Isten.

Az angyali koszorú égi virágból kötve,
Jöjjetek le Angyalok vigyétek föl az Égbe, Minden levélre és a bimbóra Aranybetűkkel az van felírva, amit mi is zengettünk, Szent, Szent, Szent vagy Istenünk!”

3. Kézi gépelésű imalap szövege:

„Reggeli imádság

Örök Atya felajánlom neked minden szenvedését az emberiségnek és az én szenvedésemet, minden emberi munkát és imádságot és mindazt, ami az egész napomat betölti. Egybe kapcsolom a Te szereteted Fiaid ami Urunk Jézus Krisztus szenvedésével és a Szentlélek szeretetének erejével Szeplőtelen Szűz Mária által Isten dicsőségére, hogy Téged az emberek szeretve keressenek és megtaláljanak a lelkek üdvösségére. Ámen.

A Szentlélek ígérete:

Ez a litánia úgy fog terjedni, mint a lavina. Aki ezt a litániát tovább adja másoknak, része lesz az imáinkban. E litániát a Szentlélek szándékára ajánljuk fel és kérjük segítségét, magunk és családjunk, vagy valamilyen más szándékra.

Más kérés után mondjuk:

Légy magasztalva és dicsőítve!

Dicsőség az Atyának a Fiúnak és Szentléleknek, miképpen kezdetben vala most és mindörökké Ámen.

1. Szentlélek Úr Isten, jóra való sugallatod előzze meg tetteinket és kísérje azokat a Te segítséged kegyelme, hogy minden munkálkodásunk Veled kezdődjék!
2. Szentlélek Úr Isten, szállj le fenséged trónjáról és készíts helyet a te szolgád szívében!
3. Szentlélek Úr Isten, akit az Atya és a Fiú megtisztelt, segíts engem állandóan az Isteni jelenlétedben élnem
4. Szentlélek Úr Isten, akit az Atya és a Fiú megdicsőített, taníts engem az Atya Isten akarata szerint élnem!
5. Szentlélek Úr Isten, aki az Isten Fia szívében székelsz, taníts meg engem megismerni és szeretni Téged!
6. Szentlélek Úr Isten, aki az Atya Isten dicsőségéről gondoskodik, taníts meg engem az Isten bizalmában odaadóan élnem!
7. Szentlélek Úr Isten, a tüzesnyelvek szimbóluma, gyújts szívembe a szeretetet!
8. Szentlélek Úr Isten, titkos fehér galamb, taníts meg engem megérteni a szentírást!
9. Szentlélek Úr Isten, akinek nincs arca, taníts meg engem helyesen imádkozni!

10. Szentlélek Úr Isten, akik a próféták ajkával szólsz, taníts meg engem nyugodtan, kiegyensúlyozottan élni!
11. Szentlélek Úr Isten, szeretet lángoló tűzhelye, taníts meg engem okosan és türelmesen élni!
12. Szentlélek Úr Isten, minden mennyei és földi javak birtoklója, taníts meg engem szerényen és alázatosan élni!
13. Szentlélek Úr Isten, minden mennyei és földi javak birtoklója, taníts meg engem megérteni a szenvedés értékét!
14. Szentlélek Úr Isten, kinek kincsei felbecsülhetetlenek, taníts meg engem helyesen kihasználni a drága időt!
15. Szentlélek Úr Isten, meg nem szünő Szeretet, oltalmazz engem a gögőtől és a szeretetlenségtől!
16. Szentlélek Úr Isten, taníts meg engem ellenállni a haszontalan gondolatok és felesleges képzelődésekkel szemben!
17. Szentlélek Úr Isten, sok kegyelmek osztogatója, taníts meg engem mellőzni a felesleges beszédet és tevékenységet!
18. Szentlélek Úr Isten, kinek teljességéről mindannyian meríthetünk, taníts meg engem hallgatni és a kellő időben szólni!
19. Szentlélek Úr Isten, örök Szeretet, taníts meg engem jó példát mutatni másoknak!
20. Szentlélek Úr Isten, adj kitartást a jóban!
21. Szentlélek Úr Isten, édes Tanító taníts meg engem helyesen cselekedni az emberekkel!
22. Szentlélek Úr Isten, kedves barátja lelkemnek, taníts meg engem, hogy ne ítélkezzem senki felett, és a sérelmeket ne emlegetsem!
23. Szentlélek Úr Isten, fény vagy, mely a lelkeket boldoggá teszi, taníts meg engem meglátni mások szükségleteit, és a jó cselekedeteket ne hanyagoljam el!
24. Szentlélek Úr Isten, elhunytak Atyja, add megismernem saját hibáimat!
25. Szentlélek Úr Isten, aki csodát művelsz a lelkekben, vezess engem éberséggel a tökéletességre!
26. Szentlélek Úr Isten, aki ismeri a világegyetem jövőjét, segíts nekem megszabadulni a Sátán és a test rabszolgaságából!
27. Szentlélek Úr Isten, aki előtt semmi titok nem létezik, segíts engem, hogy elmeneküljek a Sátán ármányai elől!
28. Szentlélek Úr Isten, aki ismeri az én jövőmet, a Te gondolkodásodba helyezem magamat és családomat, testvéreimet, barátaimat és jótevőimet, és minden embert az egész világon!
29. Szentlélek Úr Isten, taníts meg engem, az Isten dicséretére és dicsőségére élni, az emberiség üdvösségére, Szűz Mária örömére, hogy mint gyümölcsöt hozó hasznos szolgáló jó halállal haljak meg!

30. Szentlélek Úr Isten, légy lelkem szentje, siess kegyelmeddel segítségemre, Segíts, hogy mindenben Reád hagyatkozzam, Veled imádkozzam! ÁMEN.

JÉZUS KRISZTUS! JÖJJ EL KÖZÉNK, A TE ORSZÁGOD AZ IGAZSÁG, A SZERETET ÉS A BÉKE ORSZÁGA. ÁMEN.

Az Atya Isten ígéretei azoknak, akik legalább háromszor egy héten fogják imádkozni ezt a litániát:

1. Kiszabadítalak ellenséged kezéből látható módon.
2. Eltávolítom az akadályokat, melyek tökéletességed útjában állnak.
3. Még egy angyalt adok melléd, hogy sugallatával megóvjon a bűn kelepcéjétől.
4. Kitartasz az erény útján.
5. Jól megismered fogyatékoságaidat.
6. Erőt kapsz, hogy megszabadulj a bűnös szektáktól.
7. Megerősítem benned a hitet, reményt, szeretetet.
8. Megszabadítalak anyagi gondjaidtól.
9. Megadom, hogy családod kölcsönös szeretetben és egyetértésben fog élni.
10. Aki segíteni akar családjának, felebarátjának, ismerősének rossz szokásainak elhagyásában, akkor fél évig minden nap imádkozza el ezt a litániát!"

Irodalom

A Hasznos

1998 *A Hasznos-Fallóskút-i látomások, teljes hiteles leírása Sánta Lászlóné Csépe Klára látnok naplója alapján.* H. n.

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi Kalendárium I-II.* Budapest.

BUCSÁNSZKY Alajos (kiad.)

1862 *Énekek a Szentháromság dicséretére.* Pest.

CSANÁD Béla

1986 *A keresztvetés. Új Ember Katolikus Hetilap XLII. Május közepi lapszám, 3.*

DERCSÉNYI Dezső (szerk.)

1954 *Nógrád megye műemlékei.* Budapest.

Ének

é.n. *Ének a Szentháromsághoz.* Nyomatott Horák Egyednél. Esztergom

Esztergomi

1982 *Esztergomi sematizmus. Az Esztergomi Főegyházmegye névtára és évkönyve.* Esztergom.

GALCSIK Zsolt

1998 *Adatok a szécsényi Szentháromság-szobor történetéhez. Műemlékvédelmi Szemle. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal tájékoztatója. 2. szám 109-120.*

HETÉNY János

2000 *Nagyboldogasszony virrasztása. A Karancs-hegyi búcsú.* (Egy terepkutatás jegyzetei 1951-1952). *Devotio Hungarorum* 7. Szeged.

HOPPÁL Mihály

1982 Varsányi hiedelmek. In: Uó. (szerk.): *Folklór archívum* 14. 222-247. Budapest.

JÁDI Ferenc-TÜSKÉS Gábor

1986 A népi vallásosság pszichopatológiája. Egy hasznosi paraszttasszony látomásai. In: Tüskés Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* 516-556. Budapest.

KLIMO Mária (kiad.)

é. n. *A karansági szent-kútnak eredete és valóságos története – 1866.* Junius 6-án egy 24 éves legénnyel. Esztergom.

LENGYEL Ágnes

1989 Fejezet egy Nógrád megyei falu (Terény) vallási néprajzából. Napi imarend. *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve XV.* 341-365. Salgótarján.

1991 Fejezetek egy Nógrád megyei falu (Terény) vallási néprajzából. II. Nagyobb periódusok szerinti imarend. *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve XVII.* 285-304. Salgótarján.

1994 Életkori szokásokhoz kapcsolódó imádkozási gyakorlat és vallási cselekmények egy Nógrád megyei településcsoportnál. In: Tyekvicska Árpád (szerk.): *Nagy Iván Történeti Kör – Évkönyv.* 175-200. Balassagyarmat.

LENGYEL Ágnes – LIMBACHER Gábor

1997 *A Szent és a Profán. Népi vallásosság a Palócföldön.* Balassagyarmat.

LIMBACHER Gábor

1989 Búcsújáróhely a Szentpéterhegyen. *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve XV.* 367-388. Salgótarján.

1994a Egy nógrádi javasasszony életútja és gyógyítóná válása. *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve XIX.* 139-156. Salgótarján.

1994b A gyógyítás színhelyei és tárgyi világa. Egy jelenkori nógrádi gyógyító. *Néprajzi Értesítő LXXVI.* 203-226. Budapest.

1995 Gyógyítóasszony Nógrádban a XX. század végén. *Ethnographia CVI:* 787-827.

2001 Túlvilági élmények a hasznosi Szenthelyen. In: Pócs Éva (szerk.): *Lélek-Halál-Túlvilág.* 193-209. Budapest.

LUGOSSY Ilona

1998 Varga Lajos jázsági búcsúvezető, a Verses Szentírás alkotója 1855-1909. In: Barna Gábor (szerk.): *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár I. 51-67. Szeged – Budapest.

MANGA János

1962 A hasznosi tömegpszichózis (A búcsújáróhelyek és a „hasznosi csoda” összefüggései). *Ethnographia LXXIII.* 353-388.

OROSZ István

é. n. *Mennyei liliomskert a megoszolhatatlan teljes Szentháromság egy Isten imádságára.* Nyomatott Bartalits Imrénél. Budapest.

REITER László

1981 *A szécsényi gyógyszertár. Szécsényi Honismereti Híradó* 1. szám 53-60. Szécsény.

1988 Új megállapítások a szécsényi gyógyszertár alapításának évére. *Szécsényi Honismereti Híradó* XI. évfolyam 97-101. Szécsény.

ROZNIK Rajnér

1939 *Szentkúti könyv. Mátraverebély-Szentkút multban-jelenben. Imákkal és énekekkel.* A Szentkúti Ferences Rendház kiadása. Kapisztrán-nyomda, Vác.

Szentháromság

1930 *Szentháromság vasárnap miséje 1930 június 15.* A mai latin miseszöveg teljes magyar fordítása liturgikus magyarázattal. Sárkány nyomda rt. Budapest.

VARGA Lajos

é.n.(kb.1900) *A mátraverebélyi szentkúti völgy lilioma.* Eger.

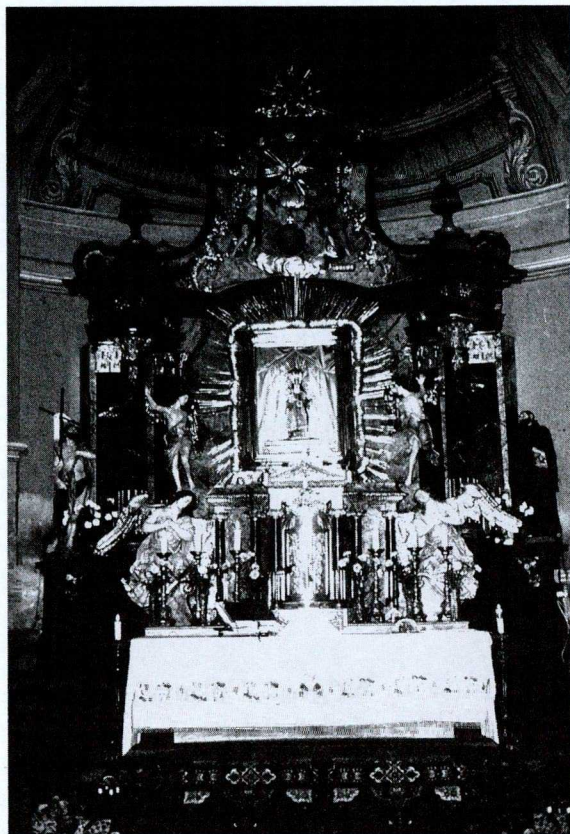
WALSER, Izsó – VARGA Mihály (ford.)

1910 *Örökimádás.* A legméltóságosabb Oltáriszentség imakönyve. Ötödik kiadás. Kiskunmajsa.

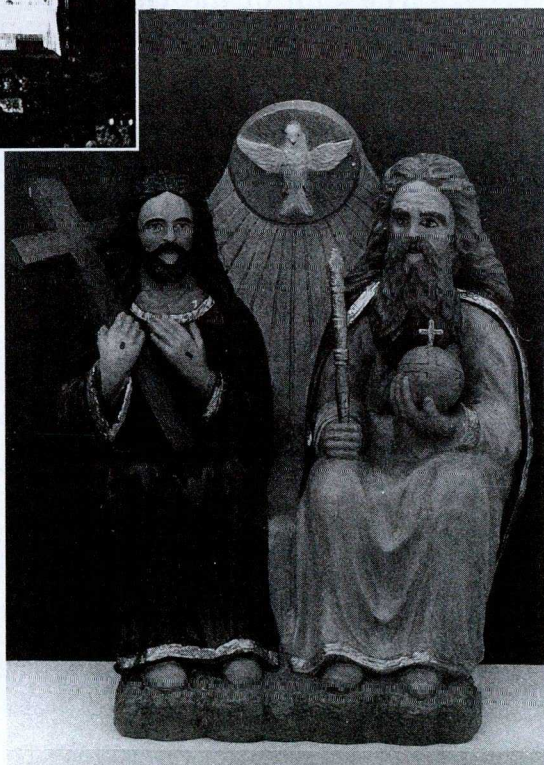
Lindbacher, Gábor

The Cult of the Holy Trinity in Nógrád County Especially the Outdoor/open-air Depictions

In the first chapters of his paper on the Holy Trinity Cult the author first considers its material and spiritual manifestations in certain shrines. Besides the famous Mátraverebély–Szentkút (Holy Well of Mátraverebély) he analyses the vision material of Hasznos (of a for a long time apocriphal, prohibited place of pilgrimage). He also introduces the veneration of the Holy Trinity according to certain time-periods (week, month, year), in order of paraliturgical events, connected to some turning points of human life, activities etc. Then the author talks about the pulp prints in connection with the topic. He also describes the cult connected to churches and to their furniture. At last he introduces the outdoor Holy Trinity objects with a topographical view.

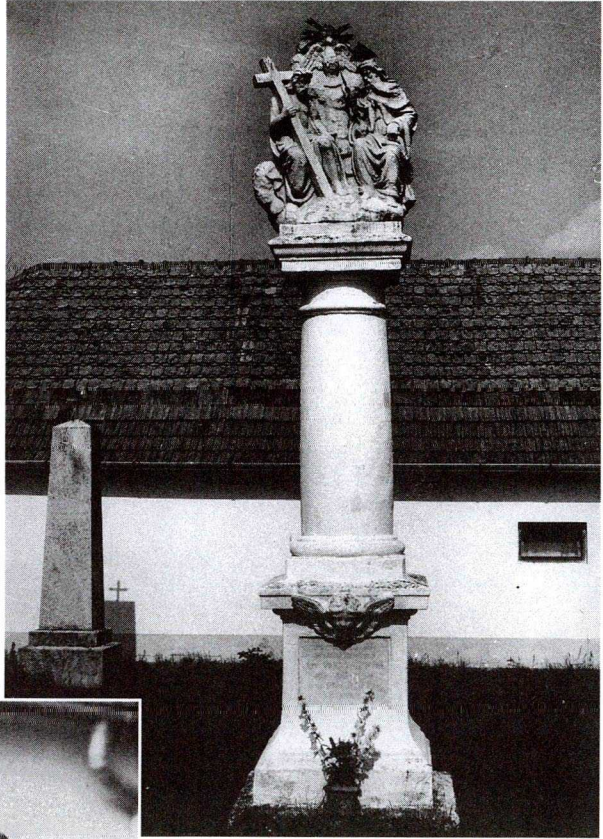

1. kép. Szűz Mária kegyoltára, fönt, felhők fölött a Szentháromság rokokó stílusú ábrázolásával. Legfölül Mária-monogram. Mátraverebély-Szentkút, XVIII. század. (A képek a szerző felvételei)

2. kép A hasznosi kegykáporna 1949-ben készült Szentháromság-szobra.

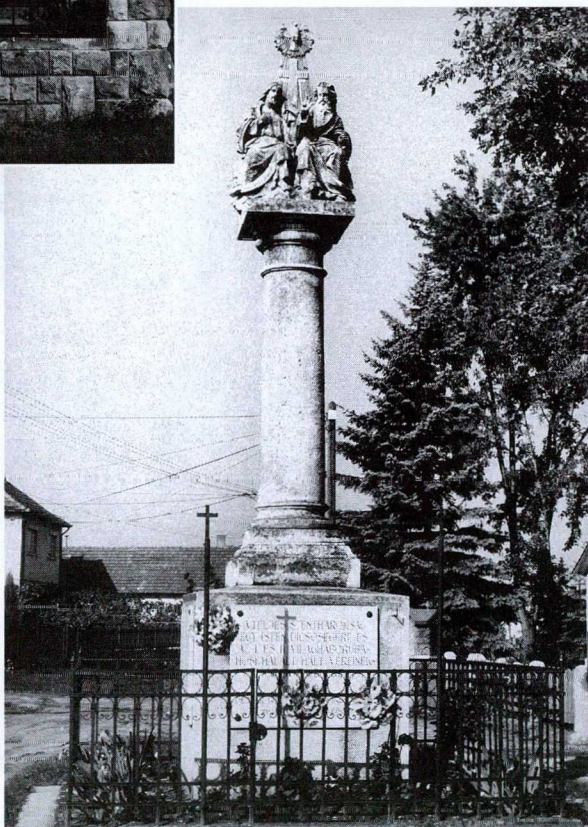
4. kép Szentháromság-oszlop
a templom közelében.
Tolmács, 1906.

3. kép Népművészetileg is jelentős,
környékbeli mester faragta
Szentháromság-szobor
a templomkertben. Szécsényfalu,
1928.

5. kép A Szűz Anyát
megkoronázó Szentháromság
szobra, szentek koszorújában.
Drégelypalánk, 1762.

6. kép Világháborús
emlékműként emelt
Szentháromság-oszlop
a templom mellett. Dejtár,
1920.